

YURT DIŞI YATIRIM ÜLKE PROFİLİ

A. SIRBİSTAN'IN İŞ ORTAMI VE POTANSİYEL YATIRIM ALANLARI

1. İş Ortamı

a) İş Ortamına İlişkin Genel Göstergeler

Dünya Bankası'nca hazırlanan ve ülkelerin iş yapılabilirliğini inceleyen “Doing Business” çalışmasının 2020 yılı raporuna göre Sırbistan, 190 ekonomi içerisinde iş yapma kolaylığı açısından 44. sırada (2020 yılı raporuna göre söz konusu sıralamada ilk beş ülke; Yeni Zelanda, Singapur, Hong Kong, Danimarka ve Güney Kore'dir. Türkiye ise 33. sırada yer almıştır.) yer almaktadır. Bu çerçevede, Sırbistan'a ilişkin özet veriler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. “Doing Business” Çalışmasında Belirtilen Göstergelerinin Özeti

	Şirket Kurma	İnşaat İzni/ Ruhsatı Alma	Elektrik Erişimi	Tapu/ Mülkiyet Kayıtları	Banka Kredisine Erişim	Azınlık Yatırımcının Korunması	Vergi Ödenebilirliği	Dış Ticarete Açıklık	Ticari Anlaşmazlıkların Çözümü	Şirket Tasfiyesi
Dünya Sıralaması	73	9	94	58	67	37	85	23	65	41
Prosedür Sayısı	7	11	5	6	-	-	Yılda 33 ödeme	-	-	-
Süre	7 gün	99,5 gün	125 gün	33 gün	-	-	-	6 saat ihracat/ 8 saat ithalat	622 Gün	2 yıl
Maliyet	2,3 (% kişi başına düşen gelir)	1,4 (% mağaza/depo değeri)	182,4 (% kişi başına düşen gelir)	2,6 (% mülk değeri)	-	-	36,6 (% kar)	82 Dolar ihracat/ 87 Dolar ithalat	39,6 (% anlaşmazlık bedeli)	20 (% şirket değeri)

Kaynak: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/s/serbia/SRB.pdf>

b) Şirket Kurulumuna İlişkin Mevzuat

Sırbistan'da, şirket kurulumu ve kaydına ilişkin düzenlemelerin Avrupa Birliği standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi amacıyla “Sırp İş Kayıt Ajansı - APR” (<https://www.apr.gov.rs/home.1435.html>) kurulmuştur ve 2005 yılından itibaren faaliyet göstermektedir. Sırbistan'da şirket kurulumu ve kaydını düzenleyen temel mevzuatlar aşağıda yer almaktadır. Mevzuatların tümüne ise <https://www.apr.gov.rs/laws-and-by-laws.1602.html> linkinden ulaşılabilir.

- Şirketler Kanunu (RS Resmi Gazete No. 36/2011, 99/2011, 83/2014, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019 ve 109/2021)
- APR Kayıt Prosedürleri Kanunu (RS Resmi Gazete No. 99/11, 83/14 ve 31/2019)
- İşletmelerin Kaydına İlişkin İçeriğin ve Gerekli Belgelerin Belirlenmesine İlişkin Düzenleme (RS Resmi Gazete No. 42/16)
- Kayıt Ücretlerinin ve APR Tarafından Sağlanacak Diğer Hizmetlerin Belirlenmesine İlişkin Karar (RS Resmi Gazete No. 119/13, 138/14, 45/15, 106/15, 32/16, 60/16 ve 75/18)

Sırbistan'da gerçek veya tüzel kişiler tarafından kurulan tüm şirketlerin, Sırp İş Kayıt Ajansı'na kayıt olma zorunluluğu bulunmaktadır. Şirketlerin kayıt işlemleri, tüm belgelerin eksiksiz ve usulüne uygun olarak teslim edilmiş olması halinde yaklaşık yedi iş günü içinde

tamamlanmaktadır. Yabancı gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan şirketler, Sırp ortağı olup olmamasından bağımsız olarak Sırp şirketi olarak kabul edilmekte ve yerli şirketler ile aynı koşullarda faaliyet yürütmektedir.

Sırbistan'da limited, anonim, kolektif ile komandit şirketlerin kuruluşuna ilişkin başvurular, 17 Mayıs 2023 tarihi itibarıyla yalnızca elektronik bir sistem üzerinden yapılmakta olup fiziki olarak yapılan başvurular kabul edilmemektedir. Yalnızca faaliyetlerini girişimci, holding, şube, temsilcilik ofisi ve kooperatif şeklinde yürütecek olan şirketler, zorunlu elektronik kayıt sistemi kapsamında yer almamakta olup bunlar başvurularını fiziki veya elektronik ortamda yapabilirler.

Sırbistan'da elektronik ortamda şirket kurma prosedürü, gerekli belgeler ve diğer tüm bilgiler Sırp İş Kayıt Ajansı'nın (APR) web sayfasında yayımlanmakta olup detaylı bilgiye <https://www.apr.gov.rs/services/eservices/e-registration-of-incorporation-of-a-single-member-ltd.4265.html#108554> internet adresinden ulaşılabilir.

i) Şirket Kurma Prosedürü

Şirket kuruluşunda elektronik ortamda başvuru yapılabilmesi için başvuru sahibinin aşağıdakilere sahip olması zorunludur:

- Sırbistan'da bulunan bir belgelendirme şirketi tarafından düzenlenen nitelikli elektronik imza, (Nitelikli elektronik imza düzenlemeye yetkili kurum ve kuruluşların listesine <https://eid.gov.rs/en-US/registration-with-qualified-electronic-certificate> internet adresinden ulaşılabilmekte olup maliyet ortalama 6.510 RSD olup kullanım süresi ve amacına göre maliyet artmaktadır.)
- Elektronik kart okuyucu ile NexU elektronik imza uygulaması (<https://aplikacije3.apr.gov.rs/ElektronskoPotpisivanje> internet adresinden yüklenebilir.),
- Kayıt ücretinin ödenmesi için Visa, MasterCard veya Dina ödeme kartlarından herhangi birisine sahip olunması,
- Sırp İş Kayıt Ajansı kullanıcılarının merkezi olarak kaydedilmesine yönelik sisteme (<https://sso.apr.gov.rs/IDF/?wa=wsignin1.0&wtrealm=https%3a%2f%2fsso.apr.gov.rs%2fSSO%2f&wctx=rm%3d0%26id%3dpasive%26ru%3d%252fSSO%252fprotected%252fefault.aspx&wct=2025-04-26T08%3a59%3a24Z&wreply=https%3a%2f%2fsso.apr.gov.rs%2fSSO%2fProtected%2fDefault.aspxf>) kayıt yapılması.

Yukarıda belirtilen şartların sağlanması akabinde şirket kuruluş sürecinde izlenecek adımlar özetle aşağıda yer almaktadır:

1. Sırbistan'da şirket kurmak için öncelikle şirket türü, ana faaliyet alanı ve şirket unvanı belirlenmeli ve seçilen unvanın başka bir şirkete ait olup olmadığı Sırp İş Kayıt Ajansının internet sitesinden kontrol edilmelidir.

2. Yabancı dildeki tüm belgelerin, yeminli tercüman tarafından Sırpça'ya çevirisinin yapılması ve nitelikli elektronik imza ile doğrulanması gerekmektedir. Şirketin hissedarları arasında yabancı bir şirket bulunması halinde, şirket kuruluş kaydının, bir noter veya Sırbistan Barosuna kayıtlı bir avukat aracılığıyla yapılması gerekmektedir.

3. Elektronik ortamda oluşturulan kuruluş kararının (şirketin tek ortaklı kurulması durumunda kuruluş sözleşmesi, birden fazla ortak ile kurulması durumunda kuruluş anlaşması) notere tasdik ettirilmesi (tahmini maliyet: bir sayfa ve imza başına 1.200 RSD, ancak şirketin ortakları arasında başka bir şirketin bulunması durumunda maliyet artmaktadır.).

Şirket kuruluş kararında; şirketin adı, merkez adresi, şirket ortaklarının adı, soyadı, kimlik/pasaport numarası, adresi (şirket ortağının bir başka şirket olması durumunda şirket unvanı, vergi numarası, merkezinin bulunduğu ülke, sicil kaydı), ana faaliyet türü (NACE kodu), sermaye miktarı, ortakların payları, her bir ortağın sermaye miktarı, şirket temsilcisinin adı, soyadı, kimlik/pasaport numarası, adresi, şirket kuruluş süresinin sınırlı olup olmadığı, imza yetkisine sahip kişilere ilişkin bilgiler, eğer atanması gerekiyorsa denetim kurulu ve murakıba ilişkin bilgiler vb. bilgileri içermesi gerekir.

Şirket bilgileri kamuya açık olup Sırp İş Kayıt Ajansı'nın internet sitesinden ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. Ticari sır mahiyetindeki bilgilerin yayımlanmamasını istemeyen şirketlerin bu hususa ilişkin bilgilerin paylaşılmaması için bir dilekçe ile Sırbistan Makamlarına başvuru yapması gerekmektedir. Ayrıca, şirketin banka hesap bilgileri ile hesaplarında bloke olup olmadığı Sırbistan Merkez Bankası'ndan kontrol edilebilir.

4. Bankada geçici hesap açtırılması. Bankada açılan geçici hesap, Sırp İş Kayıt Ajansından alınan kuruluş kararı ile aktif hale getirilecektir.

Banka hesabı açılması sürecinde bankalar tarafından Beyaz Karton (adres gösteren kart) talep edilmektedir. Herhangi bir sorun yaşamamak adına, ülkeye giriş tarihini takip eden 24 saat içerisinde polis merkezine başvurularak adres beyanında bulunulması ve Beyaz Karton'un temin edilmesi gerekmektedir.

5. Sırp İş Kayıt Ajansı'na elektronik başvurusu yapılması. Elektronik başvuru süreci özetle aşağıda yer almaktadır:

- Elektronik başvuru sürecinde sisteme yüklenecek tüm belgelerin elektronik ortamda oluşturulması gerekmektedir. Elektronik ortamda oluşturulmayan belgelerin ise sayısallaştırılması, diğer bir deyişle kağıt ortamdan elektronik ortama dönüştürülmesi gerekmektedir. Elektronik ortamdaki tüm belgelerin ise nitelikli elektronik imza ile doğrulanması zorunludur. (Doğrulama işlemi; Adobe Acrobat Reader vb. programlarla veya APR'nin ücretsiz olarak sunmuş olduğu <https://aplikacije3.apr.gov.rs/ElektronskoPotpisivanje> internet adresinden ulaşılabilen bir web hizmeti ile gerçekleştirilebilmektedir.)

Bu süreçte kağıt ortamındaki belgelerin, belgeyi düzenleyen kişi tarafından nitelikli elektronik imza ile doğrulanması esastır. Örneğin kuruluş kararının şirket ortakları tarafından, bankadan temin edilen ödeme belgesinin banka yetkilisi tarafından, tercüme belgelerin ise yeminli tercüman tarafından elektronik imza ile doğrulanması

gerekmektedir. Söz konusu kişiler tarafından doğrulamanın yapılamaması durumunda belgeler, noter veya Sırbistan Barosuna kayıtlı avukat (Söz konusu avukatın aynı zamanda başvuru sahibinin vekili olması gerekmektedir.) tarafından da elektronik ortama dönüştürülebilir.

- Şirket kuruluş başvurusu elektronik ortamda aşağıda belirtilen internet adresi aracılığıyla yapılmaktadır:

https://sso.apr.gov.rs/IDF/issue/fed?wtrealm=https%3A%2F%2Fereps.apr.gov.rs%2F&wa=wsignin1.0&wreply=https%3A%2F%2Fereps.apr.gov.rs%2Fsignin-wsfed&wctx=CfDJ8HKaxsA3U_pLofUv281Sz35X2HCxz00czDtpHV8ulCRhFE1VMB1W-H0ieq0Yq8TvH2hJPXGfIa1jVmqlLlPU9U0LLAwcehh6Y3_V56klBQzPsoMjMKVgmu aYxkvKSp8cvxLSe7RDyGzdUSvjGPjTP8PIRbEpq_goctX7kXo5nGW1P1MpX0XnQ8Mbqh8kkmSgIGzxJ7I6U_5boUOy7UWe78FNd2yCHBgZQKDC83jIIEAvLuAOeip2divrkU-kgBMq9A

- Söz konusu uygulamaya giriş yapılabilmesi için öncelikle Sırbistan e-devlet portalı üzerinden bir hesap oluşturulması gerekmektedir. (E-devlet portalına <https://eid.gov.rs/en-US/how-to-register-eid-account> linkinden ulaşılabilir.) Sistemde hesabı bulunan kullanıcılar, hesaplarını şirket kuruluş sürecindeki elektronik başvuru sistemine erişmek için kullanabilirler.
- Elektronik başvuru sistemine giriş yapılması akabinde, APR tarafından talep edilen şirket türü, adres, faaliyet alanı vb. bilgilerin eksiksiz bir biçimde girilmesi ve nitelikli elektronik imza ile doğrulanması gerekmektedir. Sistemde başvuru ücretinin yatırılması için e-bankacılık ekranı açılacak olup başvuru ücreti 6.150 RSD'dir. Elektronik başvuru sistemini görsellerle anlatan dokümana https://www.apr.gov.rs/upload/Portals/0/privredna%20drustva/2023/Vodic_u_slikama_osnivanje_jednoclanog_doo_2023_v2.0.pdf linkinden ulaşılabilir. (Söz konusu doküman Sırpça olup İngilizce versiyonu yayımlanmamıştır.)
- Onay süreci bitiminde pdf formatında hazırlanmış ve sicil memurunun nitelikli elektronik imza ile doğrulanmış olduğu şirket kuruluş kararı, başvuru sahibinin e-postasına iletilecek olup fiziki ortamda ayrıca belge oluşturulmayacaktır.

6. Şirketin sicil numarası Sırbistan İstatistik Ofisi tarafından, vergi numarası (PIB) ise Vergi İdaresi tarafından verilir.

7. Şirket ortakları ile çalışanlar için zorunlu sigorta ve sosyal güvenlik ödemeleri (sosyal sigorta, sağlık sigortası ve işsizlik sigortası) için kayıt (<http://www.croso.gov.rs/cir/index.php>)

8. Şirkete ait resmi kaşe ve mühür bastırılması (mühür bastırılması zorunlu olmamakla birlikte uygulamada halen sözleşmelerin vb. mühürlenmesi talep edilebilmektedir) (tahmini maliyet: 3.000 RSD)

Öte yandan, Sırbistan Ticaret Odaları Kanununa göre, Sırbistan'da kurulan şirketler, otomatik olarak Sırbistan Ticaret Odası üyesi olarak kayıt edilmektedir. Bunun için ayrı bir prosedüre

gerek bulunmamaktadır. Üyeliğin ilk senesinde üyelik aidatı alınmamaktadır. Ertesi yıl, Ticaret Odası Yıllık Genel Kurulunda şirketin ölçeği ve kazancına bağlı olarak üyelik aidatı belirlenir.

Sırbistan’da şirket kurmak ve ticaret yapmak isteyen Türk yatırımcılarına bu konuda hizmet veren profesyonel bir hukuk bürosu ile birlikte çalışmaları tavsiye edilmektedir. Sırbistan’da şirket kurulumu işlemleri sırasında Türk yatırımcının yanında yerel mevzuatlara vakıf bir avukatın olması hem prosedürü hızlandıracak hem de yatırımcının herhangi bir ticari zarar görme olasılığını düşürecektir.

ii) Şirket Türleri

Sırbistan Şirketler Kanunu, şirketleri dört kısımda¹ düzenlemekte olup Sırbistan’da iş yapmak isteyen yerli veya yabancı uyruklu tüm gerçek ve tüzel kişiler, bu şirket türlerinden herhangi birini kurma veya kurulu olan bir şirkete ortak olma hakkına sahiptirler. Ancak, bankacılık sektörü (anonim şirket-a.d.) gibi bazı alanlarda yalnızca belirli şirket türünde kurulmuş olan firmalar faaliyet gösterebilmektedir.

- Limited Şirket (Društvo s ograničenom odgovornošću, kısaltma d.o.o.)
- Anonim Şirket (Akcionarsko društvo, kısaltma a.d.)
- Kolektif Şirket (Ortačko društvo, kısaltma o.d.)
- Komandit Şirket (Komanditno društvo, kısaltma k.d.)

Bunların dışında şirket faaliyetlerini girişimci, holding, şube, temsilcilik ofisi ve kooperatif şeklinde de yürütülebilmektedir.

- Limited Şirket

Limited şirket (Sırpça kısaltması d.o.o.) Sırbistan’da küçük ve orta ölçekli yerli ve yabancı girişimcilerin en çok tercih ettiği şirket türüdür. Bir veya daha çok gerçek veya tüzel kişi tarafından kurulabilmektedir. Ortak sayısı en fazla 50 olabilir. Ortakların sorumlulukları sermayeleri ile sınırlıdır. Limited şirketlerde asgari kayıtlı sermaye tutarının en az 100 RSD (yaklaşık 1 Avro) olması gerekir. Sırbistan Vergi Dairesi ve Sırbistan genelindeki bankalar minimum kurulum sermayesi ile açılan firmalara ön yargılı yaklaşabilmektedir. Bu nedenle, şirket kurulum sermayesinin gerçekçi bir meblağ olmasında fayda bulunmaktadır. Şirket sermaye miktarının nakdi veya ayni olarak ödenmesi mümkündür.

Şirketin kurulması aşamasında tekli sistem (one-tier) veya ikili sistem (two-tier) yönetim biçimlerinden birisinin seçilmesi gerekmektedir. Tekli sistemde, en az bir müdürün olması gerekir. İkili sistemde ise en az bir müdür ile bir yönetim kurulu bulunmaktadır. Limited şirketlerde yönetici, şirketin yasal temsilcisidir. Şirket müdürünün Sırbistan vatandaşı olması veya Sırbistan’da oturma iznine sahip olması şartı bulunmamaktadır. Ayrıca şirket müdürü, şirket ortaklarından birisi de olabilir.

¹ Sırbistan İş Kayıt Ajansı, <https://www.apr.gov.rs/registers/companies/instructions/formation.4339.html>

- Anonim Şirket

Anonim şirket (Sırpça kısaltması a.d.), sermayesi belirli ve paylara bölünmüş, ortakların yalnızca şirkete karşı taahhüt ettikleri miktarlarla sınırlı olarak sorumlu oldukları şirket türüdür. Diğer şirket türleri ile karşılaştırıldığında kuruluşu en karmaşık olan şirket türüdür. Bir veya daha çok gerçek veya tüzel kişi tarafından kurulabilmektedir. Hisse senetleri halka arz edilmiş ise halka açık anonim şirket, halka arz edilmemiş ise halka kapalı anonim şirkettir.

Şirketin kurulması aşamasında şirket hissedarları kuruluş kararı ve şirket ana sözleşmesini imzalar. Hissedarlar İdare Meclisini oluşturur ve burada oy hakkı hisse payı ile orantılı olarak belirlenir. Anonim şirketlerde asgari kayıtlı sermaye tutarının en az 3.000.000 RSD (yaklaşık 25.000 Avro) olması gerekir. Şirket sermaye miktarının nakdi veya ayni olarak ödenmesi mümkündür. Bir hisse payının değeri 100 RSD'den az olamaz.

Şirketin kurulması aşamasında tekli sistem (one-tier) veya ikili sistem (two-tier) yönetim biçimlerinden birisinin seçilmesi gerekmektedir. Tekli sistemde İdare Meclisi, Yönetim Kurulunu ve bağımsız Yönetim Kurulu Üyesini (halka açık anonim şirketlerde zorunludur) belirler. İkili sistemde ise İdare Meclisi, Yönetim Kurulunu denetlemek Denetim Kurulunu belirler.

Şirket kurulumu, kayıt başvurusunun Sırbistan İş Kayıt Ajansı tarafından onaylandığı tarihte tamamlanır. Şirketin kuruluşu aşamasında, kuruluş kararı ile şirket ana sözleşmesinin hissedarlar tarafından imzalanması gerekir.

- Kolektif Şirket

Kolektif şirket (Sırpça kısaltması o.d.), iki veya daha fazla gerçek veya tüzel kişi tarafından kurulan ve bu kişilerin şirketin tüm yükümlülük ve varlığının sorumluluğunu taşıdığı şirkettir. Kolektif şirketler için asgari sermaye şartı bulunmamaktadır.

- Komandit Şirket

Komandit şirket (Sırpça kısaltması k.d.), biri komandite diğeri komanditer olmak üzere en az iki ortak tarafından kurulur. Komandite ortak, ortaklığın yükümlülüklerinin tümünden sorumludur. Komanditer ortak ise sorumluluğu şirkete koyduğu sermaye ile sınırlı olan ortaktır. Komandit şirkete iki veya daha fazla kişi ortak olabilmektedir. Asgari sermaye şartı bulunmamaktadır.

- Diğer

Sırbistan'da faaliyette bulunmak isteyen yabancı yatırımcılar, yukarıda belirtilen şirket türlerine ilaveten şahıs şirketi, şube veya temsilcilik ofisi biçiminde faaliyet gösterebilmektedir.

Sırbistan'da yabancı bir firmanın şubesinin açılması mümkündür fakat bu işlem yeni bir şirket açılmasından çok farklı bir süreç değildir. Şubelerin de İş Kayıt Ajansına ve vergi otoritelerine kayıt zorunlulukları bulunmaktadır. Yabancı bir şirketin şubesi; yasalara uygun olarak ticari faaliyette bulunan bir şirketin ayrı bir organizasyon birimi olarak tanımlanmıştır. Şubenin ayrı bir tüzel kişiliği bulunmaz, ancak şirket adına faaliyetlerini yürütebilir.

Yabancı şirketler genelde vergi kesintisi (stopaj vergisi), kurumlar vergisi istisnası/iadesi gibi finansal avantajlar nedeniyle Sırbistan'da şube açmaktadır. Ancak şube yapılanması, bankacılık işlemleri açısından yurtdışında faaliyet gösteren bir şirket olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, süreklilik arz eden bankacılık işlemleri yürüten firmaların aksine spesifik projelere yönelik olarak Sırbistan'da faaliyet yürüten şirketlerin şube biçiminde faaliyet gösterdikleri görülmektedir.

Yabancı şirketler Sırbistan'da bir temsilcilik ofisi açabilir. Temsilcilik ofisinin Türkiye'deki şirketten ayrı bir tüzel kişiliği bulunmamaktadır. Temsilcilik ofisi temel olarak Türkiye'deki ana şirket adına Sırbistan'da destekleyici faaliyetler (reklam, ürünlerin pazarlanması, müşteri bulma vb.) yürütür. Temsilcilik ofislerinin ticari faaliyette bulunmasına izin verilmez, bu nedenle kurumlar vergisi ödeme sorumluluğu bulunmamaktadır.

- Şirket Feshi

Şirket feshi konusu, Türkiye'deki prosedürden çok farklı değildir. Firmanın herhangi bir vergi veya ticari borcunun bulunmaması şartları sağlandıktan sonra şirket yönetim kurulu kararı ile feshedilebilmektedir. İş Kayıt Ajansına (APR) bildirim gerekmektedir. Ancak, şirket kapatmak yerine, APR'ye başvuru yapılarak şirketin pasif hale getirilmesi de ayrı bir seçenek olarak değerlendirilebilir.

c) Vergi Uygulamaları

Sırbistan'da şirketlerin vergilendirilmesi Kurumlar Vergisi Kanunu, kişilerin vergilendirilmesi Kişisel Gelir Vergisi Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Buna ilaveten, Katma Değer Vergisi Kanunu, Emlak Vergisi Kanunu, Vergi Usulleri ve Yönetimi Kanunu vb. mevzuatlarla vergi uygulamaları yürütülmektedir. Sırbistan'da vergi mevzuatı ve uygulamaları karmaşık bir yapıya sahip olduğundan vergilendirme konusunda uzman bir muhasebeci ile çalışılmasında fayda bulunmaktadır.

Sırbistan'da vergiler, yerel idarelerin yetkisinde bulunan emlak vergisi gibi birkaç istisna dışında merkezi hükümet tarafından belirlenmektedir. Sırbistan'da vergi konusunda yetkili kurumlar; Sırbistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Vergi İdaresi (<https://www.purs.gov.rs/en.html>) ve Sırbistan Gümrük İdaresi (<https://www.carina.rs/en.html>)'dir. Resmi istatistiklere göre Sırbistan'da kamu gelirlerinin büyük bir oranını, toplanan katma değer vergisi ile sosyal sigortalar primi oluşturmakta, ardından tüketim vergisi, gelir vergisi gelmektedir.

- Kurumlar Vergisi

Sırbistan'da faaliyette bulunan tüm şirketlerin (şubeler dahil), girişimlerin, kooperatiflerin vb. teşekküllerin elde ettikleri ticari kazançlar, kurumlar vergisine tabidir. Yerleşik şirketler (Sırbistan'da kurulmuş veya yönetim ve denetim merkezi Sırbistan'da bulunan şirketler) tüm dünyada elde ettikleri gelirler üzerinden, yerleşik olmayan şirketler ise sadece Sırbistan'daki faaliyetlerinden doğan gelirleri üzerinden vergilendirilmektedir.

Kurumlar vergisi oranı %15'tir. İlgili yılda oluşan zararlar takip eden 5 yıl içinde oluşan karlardan mahsup edilebilir.

Kurumlar vergisine ilaveten %15 oranında sermaye kazancı vergisi uygulanmaktadır. Ancak, yerleşik olmayanların elde ettikleri sermaye kazançları %20 oranında sermaye kazancı vergisine tabidir. Şirketlerin faaliyetleri sonucu ortaya çıkan sermaye zararları ise yalnızca takip eden 5 yıl içinde ortaya çıkan sermaye kazançlarından mahsup edilebilir.

- Vergi Kesintisi (Vergi Stopajı)

Vergi kesintisi; kar payı, temettü, faiz, telif ücreti, kira, pazar araştırması hizmeti, muhasebe ve denetim hizmetleri, danışmanlık hizmetleri, yerleşik olmayanlara yapılan ödemeler, kişisel gelir vergisine konu olmayan eğlence, spor vb. faaliyetler sonucunda yerleşik olmayanların elde ettikleri gelirler vb. üzerinden hesaplanmakta olup vergi kesintisi oranı %20'dir.

Ayrıca vergi kesintisine ilişkin oranlar, Sırbistan'ın taraf olduğu çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları kapsamında ülkeden ülkeye değişebilmekte ve %20'den düşük oranda uygulanabilmektedir. Sırbistan ile Türkiye arasında bulunan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması uyarınca kar payı, faiz geliri ve gayrimaddi haklar için vergi oranları aşağıda yer almaktadır:

- Kar payı için; gerçek lehdar temettü ödeyen şirketin sermayesinin doğrudan doğruya en az %25'ini elinde tutan bir şirket ise gayrisafi temettü tutarının %5'i, diğer durumlarda gayrisafi temettü tutarının % 15'i.

- Faiz geliri için; gerçek lehdarın resmi kurum olması durumunda %0, diğer durumlarda en fazla %10.

- Gayrimaddi haklar için en fazla %10.

- Katma Değer Vergisi (KDV)

KDV, Sırbistan'da mal ve hizmet teslimi ile mal ithalatı üzerinden alınan bir vergidir. KDV oranı genel olarak %20'dir. İndirimli KDV oranları ise, 2013 yılında yapılan düzenleme ile %0 ila %10 arasında belirlenmiştir. Temel gıda ürünleri (şeker, ayçiçek yağı, ekmek, süt, un, yemeklik yağlar, meyveler, sebzeler, et, balık, yumurta vb.), günlük gazete, ilaç, otelcilik hizmetleri vb. için KDV %10 oranında uygulanmaktadır. KDV mükellefiyeti açtırma zorunluluğu bulunmayan tarım üreticileri tarafından sağlanan mal ve hizmetlerin alımı için ise %8 oranında KDV uygulanmaktadır. Öte yandan Katma Değer Vergisi Kanunu; finansal işlemler ve sigorta işlemleri, sağlık hizmetleri, arazi ve binaların devri, ihracat işlemleri, malların serbest bölgeye girişi, gümrük deposunda yer alan malların tedariki gibi belirli işlemlerin KDV'den muaf tutulmasını öngörmektedir.

1) KDV Mükellefiyeti Açtırma: Son 12 aylık döneme ait cirosu 8 milyon RSD'yi (yaklaşık 67.000 Avro) aşan vergi mükellefleri KDV mükellefiyeti açtırmak zorundadır. Cirosu 8 milyon RSD'yi (yaklaşık 68.000 Avro) aşmayan vergi mükellefleri için ise KDV mükellefiyeti açtırmak zorunlu olmayıp tercihe bağlıdır. Ancak, mal ve hizmet tesliminde bulunan yerleşik olmayanların, son 12 aylık dönemde elde edilen cirodan bağımsız olarak KDV mükellefiyeti açtırması zorunludur.

2) KDV'nin Beyanı ve Ödenmesi: KDV'de vergilendirme dönemi genel olarak bir aylık dönemdir. Ancak, son 12 aylık döneme ait cirosu 50 milyon RSD'den az olan vergi mükellefleri üç aylık dönemde KDV ödeyebilmektedir. Diğer taraftan, yeni kurulan işletmeler için ilk ve müteakip takvim yılında vergilendirme döneminin bir aylık dönem olması zorunludur.

Vergi mükelleflerinin vergi döneminin (aylık veya üç aylık) bitiminden itibaren 15 gün içinde KDV beyannamelerini düzenlemeleri ve KDV ödemelerini yapmaları şart koşulmuştur. Vergi mükellefleri, KDV kayıtlarını tutmak ve KDV beyannamesiyle birlikte KDV değerlendirme formunu (POPDV formu) elektronik formda sunmakla yükümlüdür. Vergi mükellefi olmayan vergi sorumluları ise vergilendirme döneminin bitiminden itibaren 10 gün içinde söz konusu işlemleri tamamlamak zorundadır.

3) KDV İadesi: İndirilecek KDV tutarı hesaplanan KDV tutarından yüksekse, vergi mükellefleri farkın iadesini alma hakkına sahiptir. Vergi mükellefleri, iadeyi nakden veya mahsuben almayı tercih edebilir. Vergi iadeleri, KDV iadesinin talep edildiği günden başlayarak en geç 45 gün içinde, hakim ihracatçı statüsüne sahip olanlar için ise en geç 15 gün içinde ödenmek zorundadır. Ancak uygulamada, iade için son tarih ertelenebilmektedir ve genellikle KDV iade talepleri vergi incelemesine tabi tutulmaktadır.

- Kişisel Gelir Vergisi, Gelir Vergisi Stopajı ve Sosyal Sigorta Primleri

Sırbistan'da yerleşik kişilerin (ikametgâhı Sırbistan'da olanlar, şirketinin merkezi Sırbistan'da olanlar veya hesap dönemi boyunca en az 183 gün Sırbistan'da ikamet edenler) tüm gelirleri kişisel gelir vergisine tabidir. Sırbistan'da yerleşik kişiler elde ettikleri tüm gelirler üzerinden, Sırbistan'da yerleşik olmayan kişiler ise sadece Sırbistan'daki faaliyetlerinden elde ettikleri gelirleri üzerinden vergilendirilmektedir.

Zorunlu vergiler ve primlerin ödenmesi akabinde kalan yıllık gelirin ortalama ücretin 3 katından fazla olduğu durumlarda %10 oranında, 6 katından fazla olduğu durumlarda ise %15'i oranında ilave kişisel gelir vergisi uygulanmaktadır.

- Tarım ve ormancılıktan elde edilen gelir için vergi oranı %10'dur.

- Sermaye kazançlarından (faiz, temettü vb.) alınan gelir vergisi %15 olmakla birlikte kira gelirleri için vergi oranı %20 olarak uygulanmaktadır.

- Diğer gelirler için gelir vergisi oranı ise %20'dir.

- Çalışanların ücret gelirleri ise vergi kesintisine (vergi stopajına) tabidir. Brüt maaşlarından %10 oranında kesinti uygulanmakta olup aylık 28.423 RSD'lik (yaklaşık 243 Avro) gelir ise kesintiden muafır. Sorumlu kişi çalışandır. Ancak hesaplamının ve ödeme işleminin işveren tarafından yapılması gerekmektedir.

Bununla birlikte, işveren ve çalışan tarafından ödenmesi gereken sosyal sigorta primleri mevcut olup söz konusu primlerin miktarı işveren tarafından hesaplanmaktadır.

Çalışandan kesilen: emeklilik primi %14; sağlık primi %5,15; işsizlik primi %0,75

İşverenden kesilen: emeklilik primi %10; sağlık primi %5,15

- Transfer Vergisi

Transfer vergisi; gayrimenkul, fikri mülkiyet hakkı, kullanılmış araç, gemi, uçak ve inşaat arazisi kullanma hakkı sahipliği durumlarında, söz konusu mülkiyet haklarının devri esnasında alınır. Piyasa fiyatından daha düşük olduğu belirlenmedikçe sözleşme değeri, vergiye esas değer olarak kabul edilir. Aksi takdirde vergi, piyasa emsal değeri üzerinden hesaplanır. Vergi matrahı belirlendikten sonra %2,5 oranında vergi uygulanır.

- Damga Vergisi

Sırbistan’da damga vergisi yoktur.

- Emlak Vergisi

Mülk sahibi gerçek kişi ise, emlak vergisi yıllık olarak gayrimenkul değerine göre %0,4 ila %2 arasında değişmektedir. Mülk sahibi şirket ise, emlak vergisi yıllık olarak gayrimenkulün değerine ve bulunduğu belediye sınırlarına göre değişmekte olup üst sınırı %0,4’tür.

- Veraset Vergisi

Veraset vergisi %1,5 ila %2,5 arasında değişmektedir.

- Tüketim Vergisi

Tütün ürünlerinin (elektrikli sigara likiti dahil), alkollü içeceklerinin, enerji kaynaklarının (petrol türevleri, biyoyakıtlar ve nihai tüketim için elektrik) ve kahvenin üretimi ve/veya ithalatı sırasında tüketim vergisi (excise tax) ortaya çıkmakta olup vergiler ürün bazında farklılık göstermektedir.

- Gümrük Vergileri

Sırbistan’a ithal edilen mallar gümrük vergisine tabi olup gümrük vergileri “Gümrük Kanunu” ve “Gümrük Tarife Kanunu” çerçevesinde düzenlenmektedir.

Sırbistan’ın; Türkiye, CEFTA, EFTA, Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU; Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Ermenistan), AB (İstikrar ve Ortaklık Anlaşması), İngiltere ve Çin ile imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA); ABD, Japonya ve Avustralya ile imzaladığı Tercihli Ticaret Anlaşmaları (Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi) bulunmaktadır. Böylelikle, Sırbistan’ın yaklaşık 2,7 milyar tüketiciye gümrüksüz erişimi vardır. Bununla birlikte Sırbistan’ın Mısır ile imzalamış olduğu STA ve Birleşik Arap Emirlikleri ile imzalamış olduğu Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması’nın yürürlüğe girmesi için iç onay süreçlerinin tamamlanması beklenmektedir.

Türkiye, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği’nin işleyişine ilişkin kuralları belirleyen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın bir gereği olarak, dış ticaret politikasını AB’nin Ortak Ticaret Politikası ile uyumlaştırmaktadır. Bu kapsamda ülkemiz, AB’nin STA imzaladığı

üçüncü ülkelerle münferit olarak STA'lar imzalamaktadır. Bu çerçevede, ülkemiz ile Sırbistan arasında imzalanan STA 1 Eylül 2010 itibarıyla yürürlüğe girmiş, ayrıca STA'nın kapsamına hizmet ticaretinin dahil edilmesi ve tarım tavizlerinin geliştirilmesine yönelik olarak başlatılan müzakereler neticesinde STA'nın kapsamını genişleten Protokoller ise 1 Haziran 2019 itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşmalar kapsamında, sanayi ürünlerinde gümrük vergileri karşılıklı olarak kaldırılmış ve tarım ürünlerinde ise karşılıklı olarak belirli ürünlerde tarife kontenjanları kapsamında vergi muafiyeti veya gümrük vergisi indirimi sunulmuştur. Ayrıca, hizmet ticareti de revize anlaşma çerçevesinde düzenlenmiştir.

Diğer taraftan, Sırbistan menşeli ve AB gümrük bölgesine ihraç edilen mallar, tercihli gümrük rejimine tabidir. 2000 yılında Avrupa Komisyonu, Sırbistan için özerk ticaret tedbirlerini uygulamaya koymuştur. Bu düzenleme, Sırbistan menşeli birçok ürünün, gümrük vergisi ve miktar kısıtlaması olmaksızın Avrupa Birliği'ne ihraç edilmesine izin vermiştir. 2008 yılında ise Sırbistan ve AB, İstikrar ve Ortaklık Anlaşması ile ticaret ve ticaretle ilgili konular üzerine bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma uyarınca Sırbistan'ın, AB'ye ihraç ettiği sanayi mallarının çoğu için gümrük tarifeleri kaldırılmıştır. Bazı tarım ürünleri (sığır eti, şeker, şarap vb.) üzerindeki kısıtlamalar ise devam etmektedir. Özetle, Sırbistan ve AB arasında, Türkiye-AB Gümrük Birliğine benzer bir yapı tesis edilmiş ve birçok üründe gümrük vergileri kaldırılmıştır.

Sırbistan 2006 yılından bu yana CEFTA üyesidir. CEFTA; Sırbistan, Kuzey Makedonya, Karadağ, Bosna Hersek, Arnavutluk, Moldova ve Kosova dahil olmak üzere merkez ve güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında çok taraflı bir serbest ticaret anlaşmasıdır. CEFTA'nın öncelikli hedefi, üyeleri arasında ticaret ve yatırımı kolaylaştırmak ve genişletmektir. Diğer taraftan, anlaşmaya göre Sırbistan'dan ihraç edilen ürünlerin hammaddesinde herhangi bir CEFTA üyesi ülke, AB üyesi ülke, İzlanda, Norveç, İsviçre, Lihtenştayn ve Türkiye menşeli ürün var ise Sırp menşeli olarak kabul edilir. Böylelikle, bu ürünler yeterli işleme tabi tutulması şartıyla Sırp menşeli kazanır.

Sırbistan'dan EFTA üyesi ülkelere (İsviçre, Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn) ihracatta sanayi ürünlerinde gümrük vergisi kaldırılmıştır. Tarım ürünlerinin ticareti ise belirlenen ürünler için her bir EFTA üyesi ülke ile karşılıklı imtiyazlar sağlayan sözleşmelerle düzenlenmektedir.

Sırbistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU; Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Ermenistan) ile olan anlaşması, Sırbistan'da üretilen, yani ülkede en az %51 katma değere sahip olan malların serbest ticaretine imkân tanımaktadır. Serbest Ticaret Anlaşmasının dışında tutulan ürünlerin listesi ise yıllık olarak gözden geçirilmektedir.

ABD, Aralık 2003'te Sırbistan ile normal ticari ilişkilerine geri dönmüştür. (En Çok Kayrılan Ülke Kuralı-MFN) Bu durum, Sırp firmalar için ABD pazarına erişimi kolaylaştırmıştır. 2005 yılında ise ABD hükümeti, Sırbistan'ı, ABD pazarına gümrüksüz erişim sağlayan bir program olan ABD Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nin (GTS) bir yararlanıcısı olarak belirlemiştir. Bu kapsamda, her yıl belirlenen dar kapsamlı bir liste için vergiler kaldırılmaktadır.

Sırbistan, Kuzey Makedonya ve Arnavutluk'un üye olduğu Açık Balkan Girişimi, batı Balkan ülkelerinin bölgesel düzeyde ekonomik birliği sağlaması amacıyla oluşturulmuş olup söz konusu Girişim ile işgücünün ve malların serbest dolaşımı da hedeflenmektedir. Bu

çerçevede, 1 Ocak 2023 itibarıyla söz konusu üç ülke arasında malların serbest dolaşımı uygulaması başlatılmıştır.

Sırbistan'ın Çin ile imzalamış olduğu ve 1 Temmuz 2024 tarihinde yürürlüğe giren STA uyarınca 10.412 Sırp ürünü ile 8.930 Çin ürünüde gümrük vergileri kademeli olarak kaldırılacaktır. Ürünlerin %66,6'sının gümrük vergisi STA'nın yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla kaldırılmış olup ürünlerin %11,4'ünün gümrük vergisi 5 yıl sonra, %11,2'sinin gümrük vergisi 10 yıl sonra, %0,7'sinin gümrük vergisi ise 15 yıl sonra sıfırlanacak, tüm ürünlerin yalnızca %10,1'i ise STA kapsamı dışında kalacaktır.

ii) Vergi Beyannamesi ve Ödeme

Sırbistan'da vergilendirme dönemi, hesap dönemidir ve hesap dönemi de normal olarak takvim yılıdır. Vergi mükellefinin talebi üzerine hesap dönemi, takvim yılından farklı olarak belirlenebilir. Bu durumda, yeni hesap döneminin de 12 aylık bir dönemi içermesi ve Maliye Bakanlığınca onaylanması gerekmekte olup bir kez değiştirildikten sonra en az beş yıl uygulanması şarttır.

Vergi beyannameleri, belirlenen standart bir form ve beraberinde sunulması istenen tüm ilgili belgelerle birlikte, elektronik ya da basılı olarak sunulur. Sırbistan'da limited şirketler (d.o.o.) beyannamesini genellikle senelik olarak sene sonunda vergi idaresine sunar. Bunun dışında, vergi idaresinin vergi denetimine başlamamış olması koşuluyla, belirlenen dönemlerde beyannamelerde düzeltme yapılabilir. Ancak, aynı hesap dönemi içinde en fazla iki kez düzeltme beyannamesi sunulabilir. Bu şartlar altında, orijinal vergi beyannamesindeki hatalı beyan, vergi suçu olarak değerlendirilmez.

Vergi mükellefleri, vergi idareleri tarafından yapılan idari işlemlere itiraz etme hakkına sahiptir. İtirazda bulunmak için genel süre, idari işlemin yapıldığı tarihten itibaren 15 gündür.

Vergi otoriteleri, vergi mükelleflerinin denetlenip denetlenmeyeceklerini, iç genelgelerine göre belirler. Vergi denetimleri, vergi mükellefinin işyerinde, vergi idarelerinde veya vergi denetiminin konusuna bağlı olarak belirlenen herhangi başka bir yerde yapılabilir.

iii) Muhasebe Kayıtları

Sırbistan Hükümeti tarafından 2013 yılında yürürlüğe konulan Muhasebe Kanunu ve Denetim Kanunu çerçevesinde, uluslararası muhasebe standartları ve uluslararası finansal raporlama standartları (IAS ve IFRS) Sırbistan'da faaliyet gösteren tüm tüzel kişilere uygulanmaktadır. Bahsi geçen kanunlar, hesap defterlerinin tutulması, mal varlığı, alacak ve borçların değerlendirmesi, finansal raporların açıklanması ve finansal raporların denetlenmesi gibi alanları düzenlemektedir. Tüzel kişilikler tarafından finansal tabloların yıllık olarak hazırlanması gerekmektedir. Sırbistan'da her tüzel kişi (yabancı şirketlerin şubesi ya da temsilcilik ofisi dahil), Sırp İş Kayıt Ajansı aracılığıyla ilk kuruldukları aşamada bir vergi numarasına sahip olurlar.

ç) Sosyal Güvenlik Uygulamaları

Sırbistan’da istihdam edilenlerin maaş gelirleri üzerinden, kişisel gelir vergisi ve sosyal güvenlik katkısı kesintisi yapılmaktadır.

- Maaşlardan alınan kişisel gelir vergisi %10 olup aylık 28.423 RSD’lik (yaklaşık 243 Avro) kısmı vergiden muaftır. Bu miktarın üzerindeki gelir vergiye tabidir. Sorumlu kişi çalışandır. Ancak hesaplamanın ve ödeme işleminin işveren tarafından yapılması gerekmektedir.
- İşveren ve çalışan tarafından ödenmesi gereken sosyal sigorta primleri mevcut olup söz konusu primlerin miktarı işveren tarafından hesaplanmaktadır.
 - Çalışandan kesilen: emeklilik primi %14; sağlık primi %5,15; işsizlik primi %0,75
 - İşverenden kesilen: emeklilik primi %10; sağlık primi %5,15

Maaş için ödenen vergi ve sosyal güvenlik katkıları, net maaşın yaklaşık %61’ini oluşturmaktadır.

2. Potansiyel Yatırım Alanları

Sırbistan’ın hâlihazırda ekonomi politikası makroekonomik istikrar içinde düşük enflasyon ve istikrarlı yüksek büyüme oranlarının yakalanması prensibine dayanmaktadır Vergi sistemi iyileştirmeleri, işgücü piyasasında toparlanma ve işsizlik oranının azaltılması, döviz kurunda istikrar, yatırım ortamının iyileştirilmesi, istihdama ve ihracata katkıda bulunacak yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi, bütçede fazla verilmesi, kamu borçlarının azaltılması, özelleştirme, uluslararası finans kuruluşlarıyla ilişkiler ve yapısal reformlar gibi konular Sırbistan’ın ekonomisinde ana gündem maddeleri olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak, yüksek kamu borç stoku, düşük gelir seviyesi, artan maliyetler ve küresel resesyon nedeniyle azalan dış talep bugün Sırbistan’ın en önemli ekonomik sorunları olarak değerlendirilmektedir.

2024 yılında Sırbistan’ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH), bir önceki yıla göre %3,9 oranında artarak 82 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 2024 yılı tüketici fiyat enflasyonu %4,3 seviyesine gerilemiş, işsizlik oranı ise %8,6 olarak gerçekleşmiştir. Toplam nüfusu yaklaşık 6,6 milyon (6.605.168 kişi) olan Sırbistan’da, 2023 yılında kişi başına düşen gelir 12.280 dolardır. Ayrıca 2025 yılında asgari ücret net 457 avro (Sırbistan’da asgari ücret saat başı ücret olarak belirlenmekte olup 2025 yılı için 308 RSD olarak belirlenmiştir.) iken ortalama ücret ise 917,6 avrodur.

Sırbistan ekonomisinin yapısı, gelişme yolundaki diğer ekonomilerde olduğu gibi hizmetler sektörünün payının arttığı ve tarım ile sanayi sektörlerinin payının azaldığı bir seyir izlemektedir. Brüt katma değer ekonomik faaliyete göre dağılımına bakıldığında; 2023 yılında hizmet sektörlerinin payı %62,5; sanayi sektörünün payı %23,4; tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün payı %7,6 ve inşaat sektörünün payı ise %6,5 olmuştur.

Sırbistan; AB ülkeleri, Doğu Avrupa ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ve Orta Doğu ülkelerine ulaşım açısından avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Avrupa'ya erişimde iki önemli koridor olan Koridor 7 ve Koridor 10'un kesiştiği noktada yer almaktadır.

Sırbistan'ın bu avantajlı coğrafi konumuna ilaveten 2,7 milyar kişiye gümrüksüz erişim sağlayan ticaret anlaşmaları ağı, Sırbistan'ı yatırım açısından cazip bir hale getirmektedir. Ayrıca 2014 yılı başında Sırbistan'ın AB'ye üyelik müzakereleri başlamış olup bu kapsamda önemli yasal uyumlaştırmalar gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Sırbistan'da yatırım ortamı, AB müzakere süreciyle birlikte gelişmeye başlamıştır. Son dönemde Sırp Hükümeti de özellikle yabancı yatırımların ülkeye gelmesi konusunda çaba sergilemektedir. Ancak bürokrasi süreçlerinde öngörülemez durumlar ve gecikmeler yaşanabilmektedir.

Sırbistan Yabancı Yatırımcılar Konseyi (Foreign Investors Council-FIC); 21 farklı sektörde, 44 milyar Avro'nun üzerinde yatırım ve 115.000'in üzerinde istihdam sağlayan 122 yabancı yatırımcının üye olduğu bir kuruluş olup her yıl Sırbistan'daki mevcut iş ortamını değerlendirerek iş ortamının geliştirilmesi amacıyla çeşitli tavsiyeler içeren "Beyaz Kitap-White Book" adlı çalışmayı yayınlamakta ve Sırbistan Hükümetine sunmaktadır. 2024 yılı "Beyaz Kitap" raporuna <https://fic.org.rs/wp-content/uploads/2024/11/e-WB24.pdf> internet adresinden ulaşılabilir.

Sırbistan Merkez Bankası verilerine göre 2010-2024 döneminde Sırbistan'daki yabancı yatırımların yöneldiği sektörler, NACE Rev. 2 sınıflandırmasına göre imalat sanayi (%28,31); ağırlık olarak kauçuk ve plastik, gıda, otomotiv, ana metal sanayii, kimyasallar, tekstil ve hazır giyim, ilaç, ağaç ve ağaç ürünleri, makine ve ekipmanlar), inşaat (%17,15), finans ve sigorta faaliyetleri (%10,9), madencilik ve taş ocakçılığı (%10,0), toptan ve perakende ticaret (%10,0), ulaştırma ve depolama (ağırlık olarak kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı) (%5,95)'dir. Özellikle AB'ye üyelik sürecinin başlatılmasıyla beraber otomotiv, makine vb. imalat sektörlerinde faaliyet gösteren birçok yan sanayi firması, AB'deki ana sanayi firmalarına daha yakın olabilmek adına Sırbistan'a yatırımlarını kaydırmıştır. Diğer taraftan, Sırbistan Hükümeti son yıllarda, teknoloji yoğun sektörleri özellikle geliştirmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede, otomotiv, elektronik, bilgi ve iletişim teknolojileri, işlenmiş gıda, yenilenebilir enerji vb. sektörleri ön plana çıkmaktadır.

Ülkemiz açısından ise otomotiv, müteahhitlik, atık yönetimi ve geri dönüşüm, yenilenebilir enerji, bilgi ve iletişim teknolojileri, savunma teknolojileri, tarım ve sağlık sektörlerinin Sırbistan'da yatırım için potansiyel taşıdığı değerlendirilmektedir.

a) Sanayi

Doksanlı yılların başından itibaren bölgede yaşanan savaşlar, uluslararası yaptırımlar ve ekonomik kargaşa nedeniyle Sırbistan sanayisi ağır zarara uğramış, birçok üretim tesisi atıl durumda kalmış ve sanayi üretiminde ciddi bir daralma yaşanmıştır. 2009 yılında AB'ye yapılan tam üyelik başvurusunun ardından ise AB ile bütünleşmeyi hedefleyen kararlı bir ekonomik programın uygulanması ile sanayi tekrar toparlanmaya başlamıştır. Bununla birlikte Çin Halk Cumhuriyeti ile 2009 yılında imzalanan stratejik işbirliği anlaşması akabinde Çinli şirketlerin Sırbistan'daki yatırımları hız kazanmıştır.

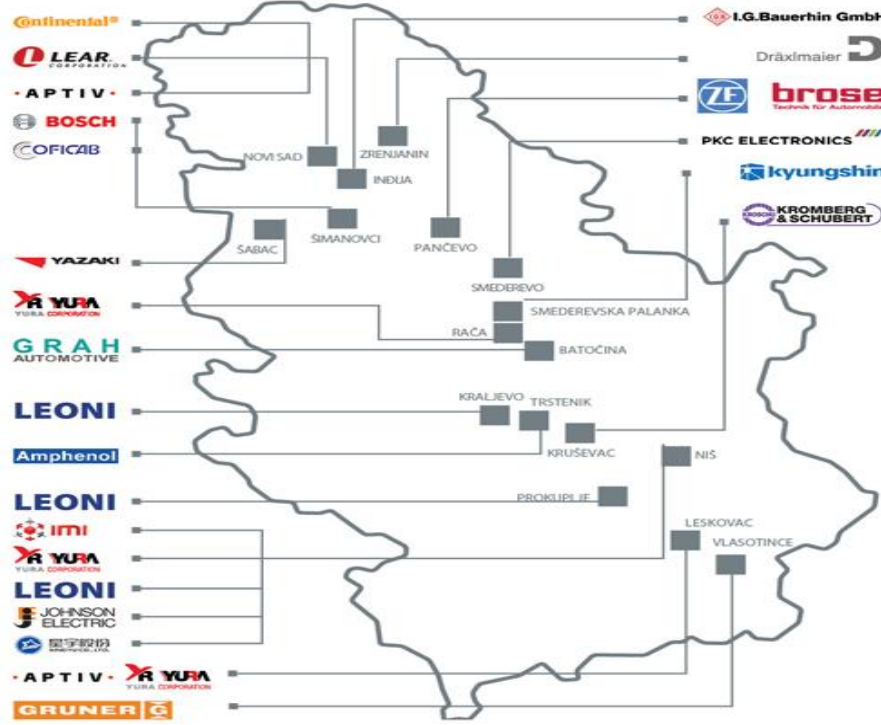
Sırbistan’da küresel pandemi ile üretim süreçlerinde ve tedarik zincirlerinde kesintiler yaşanmış olmakla birlikte pandeminin etkisinin azalmaya başlamasıyla imalat sanayi de hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. 2021 yılında %7,9 büyüyen Sırbistan ekonomisinde imalat sanayi üretimi %5,6 oranında artış göstermiştir. Ancak, Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle ortaya çıkan küresel belirsizler ve artan girdi maliyetleri Sırbistan ekonomisini de etkilemiş olup 2022 yılında ekonomi %2,6 oranında büyümüş, imalat sanayi üretimi de %1,7 oranında artış göstermiştir. Söz konusu belirsizliğin devam etmesi, artan enerji fiyatları ve Sırbistan’ın en önemli ihracat pazarı olan AB ekonomisindeki yavaşlama nedeniyle, Sırbistan ekonomisi 2023 yılında %3,8 ve 2024 yılında %3,9 oranında büyümüştür. IMF ve Dünya Bankası 2025 yılı için büyüme tahminlerini %3,5 olarak revize etmiştir.

Sırbistan’ın 2023 yılı gayri safi katma değerinin %13,3’ünü imalat sanayi oluşturmakta olup Sırbistan Hükümeti, imalat sektörünün geliştirilmesi için Sırbistan ekonomisini ileri seviyeye taşıyacak katma değerli imalata yönelik yatırımları teşvik etmekte ve yenilikçi Ar-Ge çalışmalarını desteklemek üzere hibeler ve kapsamlı destek enstrümanları sağlamaktadır. Ayrıca Sırbistan, büyük ana sanayi üreticileri AB’de bulunan birçok sektör için, yan sanayi veya orijinal parça üretimi yapan yatırımları da çekmektedir. Sırbistan ekonomisinin en güçlü imalat sektörleri; otomotiv, metal sanayi, makine, kimya, elektronik, savunma, mobilya, gıda işleme ve ilaçtır.

Doğrudan yabancı yatırımların %17’sini oluşturan **otomotiv sektörü** 98.000’den fazla kişiye istihdam sağlayan önemli imalat sektörlerinden birisidir. Otomotiv sektörü Sırbistan’da üretim anlamında ciddi gelişen bir sektördür. FCA (Fiat Chrysler Automobile) ile Fransız PCA Grup’un birleşmesiyle oluşan Stellantis şirketi 2024 yılından itibaren Sırbistan’da elektrikli otomobil üretimine başlamıştır.

2008 yılında Fiat’ın Kragujevac’taki yatırımıyla birlikte Fiat’ın Tier 1 tedarikçileri ile Sırbistan’ın maliyet avantajı, lojistik konumu ve devlet teşviklerinden istifade etmek isteyen diğer OEM, Tier 1 ve Tier 2 tedarikçileri de Sırbistan’a yatırım yapmaya karar vermiştir. Sırbistan’da araç üretimi yalnızca Stellantis tarafından gerçekleştirilmekle birlikte Sırp otomotiv endüstrisi neredeyse tüm Avrupalı ve bazı Asyalı otomotiv üreticilerine doğrudan tedarik sağlamaktadır. Sektörde genel olarak gövde ve motor parçaları, hortum, kablo, koltuk, silecek gibi parça ve bileşenler (Leoni, Agena, Novares, BMTS Technology, Le Belier, Yura, Mei Ta, Magneti Marelli, Gruppo, Proma and Sigit), lastikler (Continental, Michelin, Cooper Tires, Toyo Tires, Linglong Tire) ile elektronik aksamlar (Johnson Electric, ZF Friedrichshafen, Bosch, Brose, Grah Automotive) üretilmektedir. Bunun yanı sıra ülkede IMI, Continental, Bosch, ZF Friedrichshafen, Rivian şirketlerinin Ar-Ge merkezleri bulunmaktadır.

Resim 1. Sırbistan'daki Başlıca Otomotiv Sektörü Yatırımları

Kaynak: Sırbistan Yatırım Ajansı (<https://ras.gov.rs/en/sector/automotive>)

Sırbistan'ın yüksek teknolojiye yönelik teşvikleriyle birlikte; elektrikli araç bataryası, elektrikli motor, turbo motor, radar ve optik sensör ile konvertör üretimine yönelik yabancı yatırımcıların ilgisi artmıştır. Bununla birlikte otomotiv sanayindeki firmaların Sırbistan'da teknoloji merkezleri açtığı (örn; Rivian Automotive Avrupa teknoloji merkezini Sırbistan'da açacağını duyurmuştur.) Elektrikli araçların üretiminin artmasıyla önümüzdeki dönemde şarj istasyonu ihtiyacının da artması beklenmekte olup bu durumun ülkemiz ihracatçıları için önemli fırsatlar sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

b) Mühendislik Sektörü

Altyapının yetersiz finanse edilmesi Sırbistan'da uzun süredir devam eden bir sorun olmakla birlikte Hükümet, başta otoyollar olmak üzere altyapının finansmanı için son yıllarda hibe, kredi vb. birçok finansman kaynağı ile altyapı ve üstyapı yatırımlarına odaklanmıştır. Bu durum, mühendislik ve teknik müşavirlik sektörünün ekonomik büyümenin itici güçlerinden birisi olmasını sağlamıştır. Sırbistan İstatistik Ofisi verilerine göre Sırbistan'da 2023 yılında söz konusu sektörde tamamlanan işlerin toplam değeri 717,5 milyar RSD (yaklaşık 6,1 milyar Avro) olup sektörde yaratılan katma değer GSYİH içindeki payı ise %5'tir.

Sırbistan hükümetince 2025 yılına kadar hayata geçirilecek yatırım planı kapsamında toplam 14 milyar Avroluk bütçenin 9 milyar Avrosunun altyapı projelerine (5 milyar Avro karayolu projelerine; 3,5 milyar Avro demiryolu ve raylı sistem projelerine; 274 milyon Avro su taşımacılığı projelerine) harcanması planlanmaktadır. Bununla birlikte, "Geleceğe Atılım - Sırbistan EXPO 2027 Programı" kapsamında 17,8 milyar Avro bedelindeki bütçenin belirli bir bölümü de altyapı ve üstyapı projeleri için tahsis edilecektir. Diğer taraftan, Avrupa Birliği tarafından, Batı Balkanlar Büyüme Planı kapsamında Sırbistan'a 1,59 milyar avro (1,13 milyar avro kredi ve 455 milyon avro hibe) mali yardım sağlanacak olup toplam mali

yardımlarının %53,3'ü olan 847,6 milyon avronun Batı Balkanlar Yatırım Forumu (WBIF) kapsamındaki müteahhitlik projelerine aktarılması konusunda mutabakat sağlanmıştır.

Sırbistan, Doğu Avrupa'daki stratejik konumu nedeniyle Batı Balkanlar'ın en önemli ulaşım üssü olarak kabul edilmektedir. Sırbistan, üç önemli Avrupa koridorunun kesişme noktasında yer almakta olup bunlar Koridor 7 (Tuna nehri – Batı ve Orta Avrupa ülkelerini Güneydoğu ve Doğu Avrupa ülkeleriyle bağlayan su yolu), Koridor 10 (Uluslararası otoban ve demiryolu – Otoban Niş yakınlarında iki kola ayrılmakta olup bir kolu Selanik'e, diğer kolu ise Sofya üzerinden İstanbul'a uzanır.) ve Koridor 11 (Feribot ve karayolu – İtalya'nın Bari limanını Karadağ'ın Bar limanına ve akabinde Sırbistan üzerinden Romanya'nın Timisoara şehrinde bağlayacaktır, halihazırda proje devam etmektedir.)'dir. Söz konusu Koridorlar, hem doğu ile batı arasındaki ulaşım ağının hızlı ve kolay bir şekilde sağlanması hem de bölgesel kalkınma açısından önemli projelerdir.

Sırbistan'da inşaat sektörü; bina inşaatı (konutlar, oteller, ofisler, lojistik merkezler vb.), altyapı ve sanayi tesisleri olmak üzere üç segment üzerinden ilerlemektedir.

Genel olarak inşaat sektörü Covid-19 pandemisinden olumsuz etkilenmiş olup pazarda talebin azalması, tedarik zincirlerinde yaşanan aksamalar, idari izin süreçlerinin uzaması ve seyahat kısıtlamaları nedeniyle işgücünde yaşanan sorunlar bu duruma neden olmuştur. Pandeminin etkilerinin azaldığı 2021 yılı itibarıyla önemli bir ivme kazanan inşaat sektörü, bu defa Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle oluşan belirsizlik ortamı ve artan enflasyon ile faiz oranları nedeniyle, özellikle uzun vadeli projelerin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Nitekim Sırbistan'da 2023 yılında gerçekleştirilen müteahhitlik projelerinin değeri, bir önceki yıla göre %16,72 oranında düşüş göstermiştir. Ancak, söz konusu süreçte başta altyapı projeleri olmak üzere uzun vadeli yeni devlet ihaleleri açılmış ve açılmaya da devam etmesi beklenmektedir.

Konut inşaatı hem merkezde eski/tarihi yapıların renovasyonu hem de yeni inşaat projeleri olmak üzere gelişmeye başlayan ve büyük potansiyel taşıyan bir alandır. Özellikle düşük faizli banka kredileri ile Rusya-Ukrayna savaşını müteakip Sırbistan'a göç eden nüfus da dahil olmak üzere artan konut ihtiyacı, konut inşaatlarında son yıllarda ciddi bir artışa neden olmuştur. Sovyet döneminden kalma toplu konut sisteminden modern yapılara yönelik yeni projelerin yanı sıra büyük siteler ve akıllı bina projelerine yoğun talep bulunmaktadır. Konut inşaatında Belgrad, Novi Sad, Niş ve Kragujevac şehirleri talebin yoğun olduğu bölgeler arasındadır. Bununla birlikte ülkenin en büyük bina inşaatı Sırbistan devletinin de ortak olduğu, finansmanı ve proje yönetimi Abu Dabi merkezli Eagle Hills firması tarafından sağlanan "Belgrade Waterfront" projesidir. Bununla birlikte, özellikle önemli turizm destinasyonu olan Kopaonik ve Zlatibor dağlarında da önemli sayıda otel projesi gerçekleştirilmektedir.

Sırbistan'ın Avrupa ile Asya arasında bir geçiş ülkesi konumunda olması ve Avrupa ülkelerine kıyasla düşük arazi ve işgücü maliyetleri nedeniyle Sırbistan'a imalat sektörleri ve lojistik merkezleri yönelmekte olup bu durum üretim tesisi ve depolama alanı inşaatlarına yönelik önemli bir potansiyel ortaya çıkarmaktadır.

Bina inşaatı haricinde Sırbistan'da inşaat sektörü özellikle otoyol, demiryolu, boru hatları ve elektrik iletim ağları özelinde altyapı projelerinde yoğunlaşmış olup inşaat sektörü genelinde

altyapı projeleri %69'luk bir paya sahiptir. Halihazırda devam eden karayolu projeleri (Preljina-Pozega, Ruma-Sabac-Loznica, Kuzmin-Sremska Raca, Pojate-Preljina (Morava Corridor), Niş-Merdare vb.), demiryolu projeleri (Novi Sad-Subotica vb.) ve su projelerine (Bogojevo limanı renovasyonu vb.) ilaveten önümüzdeki dönemde Belgrad-Niş demiryolu hattının renovasyonu, Železnik-Karaburma tren hattı, Romanya'nın Timisoara şehrine bağlayacak otobanının, yeni Belgrad limanının vb. önemli projelerin gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Sırbistan hükümeti son dönemde demiryolu ve raylı sistemlerin geliştirilmesi ve modernizasyonuna odaklanmış olup bu alanda mevcut ve geleceğe dönük kapsamlı bir yatırım projeksiyonu bulunmaktadır. Diğer taraftan, su ve atık yönetimi ile yenilenebilir enerji projeleri de Sırbistan'da ihtiyaç duyulan ve AB, Dünya Bankası vb. tarafından finanse edilen öncelikli konular arasındadır.

c) Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Sırbistan'da bilişim sektörünün gelişimine kamu ve özel sektör nezdinde oldukça önem verilmekte ve bilişim ekosistemi, bilişim güvenliği, akıllı uzmanlaşma, yapay zekâ geliştirme vb. konularda yayımlanan strateji belgelerinde belirtilen hususlar çerçevesinde Sırbistan'ın Avrupa'da gelişmekte olan bir teknoloji merkezi haline gelmesi hedeflenmektedir. Microsoft, Oracle, Google, Hewlett Packard, SAP, IBM, Siemens, Intel, Cisco gibi sektörde kilit rol oynayan uluslararası firmaların Sırbistan'da yazılım geliştirme merkezlerini kurmuş olmalarının yanı sıra yerel Nordeus, Seven Bridges, Eipix, 3Lateral, FishingBooker, Strawberry Energy gibi firmalar da uluslararası bilinirlik kazanmıştır.

Destekleyici yasal çerçeve, inovasyon ve teknolojik gelişimi hedefleyen kamu girişimleri, finansal avantajlar ile dijital altyapı; yazılım ve bilişim hizmetlerini en hızlı büyüyen sektör haline getirmiştir. Sırbistan'ın bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü ihracatı çelik, otomotiv ve tarım sektörlerinden sonra en büyük 4. ihracat kalemi olup sektör ihracatı 2024 yılında 4,13 milyar avroyu aşmış ve yaklaşık 3,23 milyar avro fazla vermiştir. Aynı zamanda bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü GSYİH'ye %8,2 oranında katkı sağlamaktadır. Sektörde yazılım geliştirme, bulut teknolojisi, yapay zekâ ve nesnelerin interneti, blokzincir, akıllı şehirler, siber güvenlik, oyun teknolojileri öne çıkmakta ve fırsatlar barındırmaktadır.

Belgrad, Novi Sad, Niş ve Çaçak'taki Bilim ve Teknoloji Parkları genişlemekte, ayrıca Kruşevats da yeni bir park inşa edilmektedir. Kraguyevats'ta ise Mind grubu tarafından inşa edilen büyük bir özel sanayi ve teknoloji parkı geliştirilmektedir. VC fonu The Fifth Quarter, Batı Balkanlar'daki girişimleri desteklemeye odaklanarak 2023 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Digital Serbia Initiative'in Sırbistan İş Melekleri Ağı toplam 1 milyon Avro yatırım yapmıştır.

Sırp teknoloji şirketleri, tarımdan enerjiye kadar çeşitli sektörler için yazılımlar geliştirmenin yanı sıra uber benzeri araç takip ve bulut uygulamaları, çevrimiçi oyunlar ve testler geliştirmekte, ayrıca çağrı merkezleri ve müşteri yardım hatları da oluşturmaktadır. Pek çok firmanın Batı Avrupa'ya başarılı bir şekilde taşınması veya yabancı firmalar tarafından satın alınmak üzere kendilerini pazarlaması ile **startup ekosistemi** gelişmiş olup Sırbistan Hükümetince de bu kapsamdaki yeni yatırımlar teşvik edilmektedir.

Sırbistan'da **akıllı şehir** altyapısı henüz başlangıç aşamasında olmakla birlikte hızlı bir gelişim göstermektedir. Belgrad, Novi Sad, Niş, Pančevo şehirleri park ücretlerinin mobil ödenmesi, otobüs takibi, interaktif harita ile hava kalitesi, sıcaklık ve nemin takibi gibi uygulamalarla bu alanda gelişim göstermeye başlamıştır. Sırbistan Hükümetince yeni yazılım çözümleri ve ekipmanların alımı için ihaleler açılmaktadır.

2020 yılında Startup Genome'un hazırladığı rapora göre Belgrad ve Novi Sad gelişmekte olan ekosistemler sıralamasında ilk 10 içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Sırbistan **blokzincir** geliştiricileri için dünyada ilk beş arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, Sırbistan Hükümeti blokzincir teknolojisini sağlık, şehir planlama ve diğer alanlarda da uygulamayı planlamaktadır.

Oyun sektörü Sırbistan'da en hızlı büyüyen bilgi teknolojileri sektörüdür. Ülkede 140'dan fazla stüdyonun bulunduğu ve 2.500'ün üzerinde profesyonelin istihdam edildiği; bununla birlikte 51 oyunun geliştirildiği ve 94 geliştirilme aşamasında oyun bulunduğu bilinmektedir. Oyun sektörünün değeri 2023 yılında yaklaşık 200 milyon ABD Doları seviyesine ulaşmıştır.

Teknolojik gelişmelerle birlikte dünya genelinde tüketici alışkanlıklarının değişmeye başlaması ve özellikle pandemi koşullarının da etkisiyle **e-ticaret** popüler bir seçenek olmaya başlamıştır. 2020 yılında e-ticareten elde edilen gelir 450 milyon Avro iken 2024 yılında e-ticareten elde edilen gelirin 735 milyon Avro seviyesine ulaşmıştır. Statista tahminlerine göre e-ticaret gelirleri açısından ülkeler sıralandığında Sırbistan Avrupa'da 31. sırada yer almaktadır. Statista tahminlerine göre 2025 yılında e-ticaret pazarının %58 oranında büyümesi ve elde edilen gelirin 1,16 milyar ABD Doları seviyesine ulaşması beklenmektedir. Ayrıca yıllık ortalama %9,34 oranında büyüme ile 2029 yılı gelirinin 1,66 milyar ABD Doları seviyesine ulaşması beklenmektedir. Statista verisi uyarınca e-ticarete 2024 yılında elde edilen gelirler; hazır giyimde 258 milyon ABD Doları, elektronik ve medyada 223,6 milyon dolar, kişisel bakım ürünlerinde 108,9 milyon ABD Doları, gıda ürünlerinde 102,8 milyon ABD doları, oyuncak ve hobi ürünlerinde 84,7 milyon ABD Doları, eczacılık ürünlerinde 58,7 milyon ABD Dolarıdır.

Siber güvenlik ise kamu eşgüdümü ve koordinasyonunda gelişmektedir. Bu kapsamda, Bilgi Güvenliği Ofisi kurulmuş, Bilgi Toplumu ve Bilgi Güvenliği Geliştirme Stratejisi yayımlanmıştır. Sırbistan'da bazı kamu kurumlarına yönelik gerçekleştirilen siber saldırılar neticesinde ve halihazırda taslağı hazırlanmış olan Bilgi Güvenliği Kanunun yayınlanması akabinde bu alandaki yatırımlarda artış beklenmektedir.

Kamu, özel sektör ve yabancı ülkeler ile iş birliği içerisinde gelişim göstermekte olan **yapay zekâ** alanında, 2020-2025 dönemini kapsayan Yapay Zekâ Geliştirme Stratejisi ve Etik Kılavuzu yayımlanmış olup yapay zekâ ile; ekonomik büyümeye temel katkı sunulması, veri güvenliği, şeffaflık, mesleklerin yerini alma, eğitim sisteminde değişiklik ihtiyacı konuları ele alınmıştır. Ayrıca yapay zekâ alanında 100 milyon avroluk yatırımın yapılması hedeflenmektedir.

Bu çerçevede yazılım ve bilişim sektöründe; özellikle yukarıda belirtilen alanlar bazında ülkemiz ihracatçıları açısından fırsatlar barındırdığı değerlendirilmektedir. Ayrıca Sırbistan Hükümetinin sektörler arası dijitalleşmeye odaklanmasıyla birlikte özellikle enerji, sağlık ve

tarım sektörlerinde dijital dönüşüme ve takibe yönelik yazılımların önem kazanacağı düşünülmektedir.

ç) Tarım ve Hayvancılık

Sırbistan'da iklim ve coğrafi koşulların elverişli olması ürün çeşitliliğini arttırmış ve tarımsal üretimin ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Ülkenin yaklaşık 5,2 milyon hektarlık tarımsal arazisinin yaklaşık %65'i (3,4 milyon hektar) ekilebilir durumdadır. Tarım sektörünün yoğunlaştığı bölge ülkenin kuzeyinde yer alan Vojvodina bölgesidir. Bağcılık, sofralık üzüm ve şaraplık üzüm üretimi ise tüm ülkeye yayılmıştır. Ahududu üretimi ise Arilje bölgesinde yoğunlaşmaktadır.

Sırbistan'da önemli ölçüde mısır, buğday, şeker pancarı, ayçiçeği, patates, arpa, soya, biber ve lahana üretimi ile erik, elma, üzüm, böğürtlen, yaban mersini, ahududu gibi kırmızı orman meyveleri yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yıllık 94.026 ton ahududu üretimiyle Sırbistan Avrupa'nın en büyük ahududu üreticisi olup dünyanın da en önemli ahududu üreticileri arasında yer almaktadır.

Bununla beraber hayvancılık sektörüne bakıldığında ise, ülkede 2024 yılı sonunda toplam 699 bin büyükbaş, 2,3 milyon domuz, 1,88 milyon küçükbaş ve 14,8 milyon kümes hayvanı bulunmaktadır. Hayvancılık sektörünün de gelişmiş olması nedeniyle, ülkede önemli ölçüde et ve süt ürünleri (yılda yaklaşık 76 bin ton dana eti, 291 bin ton domuz eti, 31 bin ton koyun eti, 141 bin ton kümes hayvanı eti ve 1,4 milyar litre süt) üretimi de gerçekleştirilmektedir.

Tarım ve gıda işleme, Sırbistan'ın dış ticaret fazlası verdiği ve ülke ekonomisine katkı sağlayan önemli bir sektördür. Sırbistan'ın milli gelirinin %10'unu oluşturan mahsul üretimi ve gıda endüstrisinde 19.000'den fazla gıda işletmesi (şahıs şirketleri dahil) faaliyet göstermekte olup bunların yaklaşık %90'u mikro, küçük ve orta ölçekli girişimlerdir. Ayrıca, söz konusu sektör yaklaşık 120.000 kişiye istihdam sağlamaktadır. Tarım ve gıda ürünleri ihracatı 2023 yılında yaklaşık 4,6 milyar avro olarak gerçekleşmiş olup Sırbistan'ın ihracatının %16,2'ünü oluşturmaktadır.

Tarım ve gıda endüstrisinde Sırbistan'ın en büyük ticaret ortağı AB'dir. Tarım ve gıda ürünleri ihracatının yaklaşık %44'ü, ithalatının da %72'si AB ülkeleri ile yapılmaktadır. Bu sektördeki ikinci ticaret partneri ise CEFTA ülkeleri olup ihracatın %30'u, ithalatın ise %9'u bu ülkelere yapılmaktadır. AB ve CEFTA ülkeleri ile ciddi düzeydeki dış ticaret, bu ülkeler ile belirli gıda ürünleri hariç gümrük vergilerinin kaldırılmış olmasından ve Sırbistan gıda ve perakende sektöründeki AB menşeli yatırımcı sayısının yoğunluğundan kaynaklanmaktadır.

Sırbistan'da tarım sektörü, verimlilik ve üretim artışı bakımından potansiyel arz etmektedir. Sırbistan, tarımsal bakımdan olağanüstü doğal kaynaklara ve eski Yugoslavya zamanına dayanan köklü bir geleneksel üretim geçmişine sahip olmasına rağmen, sektör hala modern teknolojiden yoksundur. Tarımsal üretimin modernize edilmesi durumunda oldukça önemli bir potansiyel oluşturacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda özellikle gıda işleme endüstrisi (hayvan yetiştiriciliği-et ve süt ürünleri entegre tesisi, meyve-sebze işleme, maden suyu ve meyve suyu vb.) önemli bir potansiyel teşkil etmekte olup Sırbistan Hükümeti tarafından yabancı yatırımcı çekilmesi amacıyla söz konusu sektöre yatırım teşvik paketi sunulmaktadır. Nitekim gıda endüstrisinde hem bölgesel hem de uluslararası alanda bilinirliği olan

markaların yatırımları (gıda işleme sektöründe PepsiCo ve Nestle; içecek endüstrisinde Coca-Cola, Heineken ve Carlsberg, Rauch) bulunmaktadır.

Bununla birlikte, Sırbistan'ın AB ile imzalamış olduğu İstikrar ve Ortaklık Anlaşması ile Türkiye, Rusya, EFTA ülkeleri, CEFTA ülkeleri, Belarus, Kazakistan, Çin ve Mısır ile imzalanmış olan Serbest Ticaret Anlaşmaları, söz konusu sektörün ihracat potansiyelini arttırmaktadır.

Tarım endüstrisinin gelişmesi için Sırbistan hükümeti çeşitli yardım ve teşvik paketleri hazırlamaktadır. Bunlardan en önemlileri AB'nin ortak tarım politikasına uyum sağlamak amacıyla sunulan IPA fonları, Dünya Bankası tarafından sunulan hibe ve krediler, Tarım, Ormancılık ve Su Yönetimi Bakanlığı ile Vojvodina özerk bölgesi tarafından sunulan teşviklerdir. Sırbistan çiftçileri yeni makine ve ekipman alımı, tesislerin inşası, yenilenmesi veya genişletilmesi konularında desteklemekte olup bu kapsamdaki öncelikli sektörler et, süt, meyve, sebze, yumurta, üzüm ve diğer tarım ürünleridir.

Bu kapsamda, tarım endüstrisinin ülke ekonomisindeki önemli yeri dikkate alındığında tarım makinası, sulama ekipmanı, soğuk hava deposu, dondurma ekipmanı, işleme ve paketleme ekipmanı gibi araç ve gereçler açısından ülkemiz ihracatçılarına önemli fırsatlar sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

d) Sağlık Sektörü

Sırbistan'da sağlık sektörü iyileştirilmeye ve geliştirilmeye ihtiyaç duyulan bir sektördür. Ülkede ağırlıklı olarak devlet hastaneleri hizmet vermekle birlikte özel hastaneler de faaliyet göstermektedir. Sırbistan'da enstitüler dahil toplamda 333 sağlık merkezi bulunmakta olup bunlardan 159'u birinci basamak sağlık hizmeti, 40'ı genel hastane, 33'ü özel hastane ve 4'ü klinik merkezdir. Bunun yanı sıra başlıca özel hastaneler ise Medi Group, Acıbadem Bel Medic, Euromedik Medical Centar'dır.

Son dönemde Sırbistan Hükümeti sağlık sisteminin geliştirilmesi ve modernize edilmesini teşvik etmeye başlamıştır. Sırbistan'da tıbbi ekipman ve ilaç ürünleri için en büyük müşteri Ulusal Sağlık Sigortası Fonu'dur. Bölgedeki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Sırbistan, GSYİH'nın yaklaşık %10'u oranında nispeten yüksek bir sağlık harcaması oranına sahiptir. Bu kapsamda özellikle Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların finansman desteği ile sağlık sistemi gözden geçirilmekte olup bu süreçte **medikal cihazlar** da yenilenmektedir. Sırbistan'da medikal ekipman ve cihazların üretimi, ağırlıklı olarak bandaj ve enjektör gibi düşük teknoloji ürünlerin üretimi ile sınırlı olup ülkede kullanılan tıbbi ekipmanların yaklaşık %88'i ABD ve AB ülkelerinden ithal edilmektedir. Son dönemde Çinli firmaların pazar payı ise artış göstermektedir.

Sırbistan'da önümüzdeki dönemde sağlık yatırımlarının artması beklenmekte olup bu durumun tıbbi ekipman ihtiyacını da arttıracak olduğu düşünülmektedir. En çok görülen hastalıklar ise kardiyovasküler hastalıklar, kanser, kronik akciğer hastalığı, endokrinoloji ve metabolizma hastalıklarıdır. Bu kapsamda önümüzdeki dönemde talep artışı beklenen ürünler; teşhis ekipmanları (CT, MR, ultrason vb.) ve kitleri, X-Ray cihazları, laboratuvar ve test ekipmanları, anestezi ve yoğun bakım ekipmanları, kardiyovasküler ve onkoloji tedavileri ve ilgili cihazlar, nükleer tıp ekipmanları, hasta izleme sistemleri, ortopedi ekipmanlarıdır.

Sırbistan medikal ekipman sektöründe pazara girişte en önemli unsur marka bilinirliği olup bunu uygun maliyet takip etmektedir. Genel olarak yüksek kaliteli ürünler konusunda ABD ve AB ülkeleri iyi bir üne sahip olduğundan ülkemiz ihracatçıları güçlü bir rekabetle karşı karşıyadır. Marka bilinirliği düşük seviyede olan ürünlerin ise; kaliteli ve uygun fiyatlı olması durumunda, kısıtlı bütçe imkanlarının bulunduğu Sırbistan pazarında şansı bulunmaktadır. Ürünün pazarda yaygın olarak benimsenmesi için etkili bir tanıtım faaliyeti faydalı olacaktır. Bu kapsamda, pazara giriş ve pazarlama açısından Sırbistan’da sağlık sektörüne yönelik fuar, sempozyum vb. etkinliklere katılmak önemli imkanlar sunmaktadır. Bununla birlikte, satış sonrası hizmet ve müşteri hizmetlerindeki kalite de satışı etkileyen önemli unsurlar arasındadır.

Sırbistan **ilaç sektöründe** ise hem yerli üretim ürünler hem de ithal ürünler bulunmaktadır. Jenerik ilaç üretiminde Hemofarm, Galenika ve Zdravlje firmalarının ağırlığı bulunmakta olup ülkedeki toplam üretimin %80’i bu firmalar tarafından üretilmektedir. Çokuluslu ilaç şirketlerinin büyük çoğunluğu ise Sırbistan ilaç sektörüne kendileri ürünlerini ithal ederek veya yerel firmalar ile lisans ve pazarlama anlaşmaları yaparak girmektedir. Roche, Merck, GlaxoSmithKline, Pfizer, Sanofi, Novo Nordisk, Abbot, Janssen-Cilag ve AstraZeneca firmaları sektörde faaliyet göstermektedir. Yaklaşık 70 yabancı firmanın Sırbistan’da temsilcilik ofisi bulunmaktadır. Diğer taraftan, en çok kullanılan ilaç grupları ise analjezikler, ateş düşürücüler, boğaz ağrısı, öksürük veya soğuk algınlığı ilaçlar, alerji önleyici ilaçlar ve gıda takviyesi ürünleridir.

Kamunun kontrolünde olan sağlık sektöründe faaliyet göstermek isteyen şirketlerin sağlık kanunu kapsamında gerekli izin ve lisans prosedürlerini tamamlaması gerekmektedir. Şirketler Sırbistan’da yerinde sağlık hizmeti vermeden, sadece açtıkları temsilcilik ofisleri yoluyla **sağlık turizmi** için tanıtım hizmeti yürütmek isteseler dahi katı izin prosedürlerine tabidirler. İlgili kanunlara (sağlık kanunu, hasta hakları kanunu vb.) göre sağlık alanında faaliyet gösterme izini bulunmayan şirketlerin hasta dosyalarını teslim alma, görme ve üçüncü kişilere iletme hakkı bulunmamaktadır. Sağlık turizmi sektöründe faaliyet göstermek için, Sırbistan’da bulunan ve Sırbistan kanunlarına göre kayıtlı bir sağlık kuruluşu ile iş birliği yapılması, bu kapsamda bir anlaşma imzalanması gerekmektedir. Bu yolla, hastaların öncelikle iş birliği yapılan sağlık kuruluşundaki doktor tarafından muayene edilmesi, söz konusu doktor tarafından önerilecek tedavi kapsamında, sağlık turizmi faaliyeti yürüten firma tarafından hastalar ile hizmet alınacak ülke arasında koordinasyon sağlanması mümkün olabilecektir. Bu kapsamda, alternatif bir yol da şirketlerin Sırbistan kanunlarına göre lisans almış bir doktoru kendi bünyelerinde istihdam etmesidir. Sağlık sektöründe yürütülmek istenen faaliyetlerin, Sırbistan’ın ilgili kurumları ile görüş alışverişinde bulunarak planlanması ve iş birliği içinde yürütülmesinde fayda bulunmaktadır.

e) Enerji

Enerji kaynaklarının %75’inin fosil yakıtlardan oluştuğu Sırbistan açısından mevcut duruma bakıldığında fosil yakıtlara bağımlılığı yüksek, enerji verimliliği düşük ve yenilenebilir enerji kaynaklarını kısıtlı kullanan bir ülke görülmektedir. Ancak AB’nin 2050 yılında karbon-nötr ilk kıta olma yönünde kapsamlı yeşil dönüşüm hedeflerini açıklamasının ardından, iklim değişikliği ile mücadele alanında Sırbistan’daki politikalar da bu ekseninde ivme kazanmıştır.

Bununla birlikte, AB üyelik sürecinde çevre müktesabatına uyum çerçevesinde 2021 yılında çevre ve iklim değişikliği (27. fasıl) ile enerji (15. fasıl) fasılları açılmış olan Sırbistan, aynı zamanda Paris Anlaşması, Sofya Deklarasyonu gibi uluslararası anlaşmalara taraftır. Ayrıca, ulusal düzeydeki strateji belgelerinde de fosil yakıtlara bağımlılığı azaltma, yeşil büyüme modeline odaklanma, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji yatırımlarını artırma gibi hedefler yer almaktadır.

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrasında Avrupa Birliği yaptırımları nedeniyle Sırbistan'ın ham petrol ve doğalgaza erişimindeki belirsizlikler, enerji bağımlılığını azaltma konusunu ülke gündeminde ön sıralara taşımış olup Sırbistan Hükümeti, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, enerji verimliliği ve enerji depolama konularına odaklanarak sürdürülebilir fiyatlarla enerji kaynaklarına kesintisiz erişimi amaçlamaktadır.

2024 yılı itibarıyla 8.277 MW elektrik enerji kapasitesine sahip olan Sırbistan'da 3.947 MW kapasite (%48) termik santralden, 3.118 MW kapasite (%37,9) hidroelektrik santralinden, 562 MW (%6,8) jeotermal santralden, 511 MW (%6,2) rüzgar enerjisi santralinden, 43 MW (%0,5) biyogaz ve biyokütle santralinden, 43 MW (%0,5) güneş enerjisi santralinden ve kalan 3 MW (%0,04) ise diğer tesislerden oluşmaktadır.

Halihazırda yenilenebilir enerji kullanımı %45,6 olan Sırbistan'da, 2024 yılı Temmuz ayında kabul edilen Ulusal Enerji ve İklim Değişikliği Planına göre Sırbistan'ın 2030 yılına kadar yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam tüketim içindeki payının %41'e (elektrik üretimindeki payının %49,1; ısıtma ve soğutmadaki payının %50,9; taşımacılık sektöründeki payının %6 olarak gerçekleşmesi) yükseltilmesi (2018 yılında %20,32; 2019 yılında %21,44 ve 2020 yılında ilk belirlemelere göre %26,3) hedeflenmektedir. Söz konusu Plan'a göre;

- Rüzgar enerjisinin kapasitesinin 10 kat artırılarak yaklaşık 3500 mW seviyesine yükseltilmesi,
- Güneş enerjisinin kapasitesinin 100 kat artırılarak yaklaşık 1540 mW seviyesine yükseltilmesi,
- Yaklaşık 2500 mW kapasitede 2 adet pompaj depolamalı yeni hidroelektrik santralinin tasarımı ve inşasının gerçekleştirilmesi, amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, Sırbistan Hükümeti tarafından yapılan açıklamada ise önümüzdeki 6 yıl içerisinde yenilenebilir enerji alanında 12 milyar dolarlık yatırımın planlandığı duyurulmuştur.

2021 yılı Nisan ayında enerji alanında yasal çerçeveyi oluşturan dört önemli mevzuat değişikliği (1-Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı Kanunu, 2-Enerji Verimliliği ve Enerjinin Rasyonel Kullanımı Kanunu, 3-Madencilik ve Jeolojik Araştırma Kanunu, 4-Enerji Kanunu) yapılarak bu alandaki hukuki altyapı teşkil edilmiştir.

Enerji Kanunu ile Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı Kanunu uyarınca; küçük tesisler (güneş santralleri için 500 kW altında, rüzgar santralleri için ise 3mW altındaki tesisler) ile ticari olmayan inovasyon odaklı projeler için uzun süreli alım garantisi (feed-in tariff system) sunulmakta ve alım garantisi fiyatları ihale sistemi ile belirlenmektedir. Bununla birlikte, daha büyük yatırımlar için ise market premium modeli uygulanmaktadır. Bu model, elektrik piyasasındaki fiyata ilave bir ödeme / fazla tutarın iadesi şeklinde tasarlanmış

olup ilave ödeme veya elektrik satış fiyatı, ihale yöntemi ile belirlenmekte olup ihalenin başlangıç fiyatı (maksimum fiyat) ise Sırbistan Enerji Ajansı tarafından belirlenmektedir.

Diğer taraftan, 2023 yılı Nisan ayında Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımına İlişkin Kanun'da değişiklik yapılmış olup mevcut durumda, yenilebilir enerji yatırımlarının batarya sistemlerine de sahip olması gerekmektedir.

Ayrıca 2024 yılında Sırbistan Entegre Ulusal Enerji ve İklim Planı kabul edilmiş olup söz konusu Plan 2030 yılına kadar olan dönem için 2050 yılına kadar projeksiyonlar içermektedir. Sırbistan Hükümetinin 2030 yılına kadar 3,5 GW yeni güneş ve rüzgar enerjisi santrali inşa etmesi, enerji verimliliğinin artırılması, ısıtma ve soğutmada daha fazla yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımı amaçlanmaktadır. Bu planın hedeflerine ulaşmasına yönelik politikalar ve tedbirler beş temel boyutta gruplandırılmış olup bunlar karbonsuzlaştırma, enerji verimliliği, enerji güvenliği, enerji iç piyasası ve araştırma, inovasyon ve rekabetçiliktir. İlgili strateji kapsamında belirlenen somut tedbirler arasında; Bistritsa ve Jerdap tersinir hidroelektrik santrallerinin yeniden inşası, kömürle çalışan termik santrallerde elektrik üretiminin azaltılması, elektrikli araçların kullanımının teşvik edilmesi ve ağır elektromobilité ihtiyaçlarına göre uyarlanması, petrol ve petrol türevlerine açısından ise Banatski Dvor deposunun genişletilmesi ve yeni gaz depolarının inşası, komşu ulaşım sistemleriyle (Romanya, Kuzey Makedonya vb.) ara bağlantıların inşası, zorunlu petrol ve petrol türevleri rezervlerinin artırılması ve Macaristan'a bir petrol boru hattının inşası yer almaktadır.

Bu çerçevede, Sırbistan'ın yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve depolanması ile enerjinin dijitalleşmesi konularında ülkemiz ihracatçıları ve yatırımcıları açısından önemli fırsatlar barındırdığı değerlendirilmektedir.

B. YABANCI YATIRIM MEVZUATI VE YATIRIM TEŞVİKLERİ

1. Yabancı Yatırımlara İlişkin Ülke Mevzuatı

a) Genel Bilgiler

Doksanlı yılların başından itibaren bölgede yaşanan savaşlar, uluslararası yaptırımlar ve ekonomik kargaşa nedeniyle Sırbistan sanayisi ağır zarara uğramış, birçok üretim tesisi âtıl durumda kalmış ve sanayi üretiminde ciddi bir daralma yaşanmıştır. 2009 yılında AB'ye yapılan tam üyelik başvurusunun ardından ise, AB ile bütünleşmeyi hedefleyen kararlı bir ekonomik program uygulanması ile sanayi tekrar toparlanmaya başlamıştır. Büyük ana sanayi üreticileri AB'de bulunan birçok sektör için Sırbistan, yan sanayi üretim yatırımlarını kendisine çekmektedir. Bununla birlikte Çin Halk Cumhuriyeti ile 2009 yılında imzalanan stratejik işbirliği anlaşması akabinde Çinli şirketlerin Sırbistan'daki yatırımları hız kazanmıştır.

Bu çerçevede, Sırbistan Hükümeti, özellikle yabancı yatırımcının ülkeye gelmesi ve yeni iş olanaklarının yaratılmasını teminen önemli teşvikler vermektedir. Ayrıca, Sırbistan'da yatırım ortamını iyileştirmek adına önemli yasal düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. Yatırımlar

Kanunu², Sırbistan’a yapılacak yatırımlara ilişkin genel çerçeveyi (yatırımlara ilişkin genel hükümler, Ekonomik Kalkınma Konseyi ve Sırbistan Kalkınma Ajansının (RAS) kuruluşu ve faaliyetleri, yatırım teşvikleri, vb.) düzenlemektedir.

Rekabetin Korunması Kanunu³ ise kamu otoriteleri ve kamu yararına faaliyet gösteren devlete ait şirketler dahil olmak üzere piyasada faaliyet gösteren tüm aktörler için bağlayıcıdır. Rekabet Komisyonu tarafından açılan soruşturmaların niteliği ve niceliğine bakıldığında, hem büyük işletmelerin (örneğin; Sırp Demiryolları, büyük uluslararası tütün şirketleri, ulusal elektrik enerjisi şirketi vb.) hem de nispeten daha küçük teşebbüs gruplarının (örneğin; elektronik sigara distribütörleri, otomobil ticareti yapan şirketler, bebek ürünleri distribütörleri vb.) olduğu dikkat çekmektedir. Bu alandaki düzenlemeler, AB’nin rekabetin korunmasına ilişkin içtihatlarına giderek daha fazla uyumlaştırılmaktadır.

Sırbistan’da Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, AB’nin bu alandaki temel direktiflerine göre düzenlenmiş olup, Avrupa standartlarıyla uyumludur. Söz konusu Kanun, tüketicilerin temel haklarını, tüketici korumasına dair koşulları ve araçları, tüketicinin korunmasına ilişkin faaliyet gösteren kuruluşların yetki ve sorumluluklarını, tüketici uyuşmazlıklarının mahkemeye gidilmeden çözülmesine ilişkin sistemleri vb. düzenler. Tüketici, kişisel ihtiyaçları için piyasadan mal ve hizmet satın alan gerçek bir kişi olarak tanımlanır. Bir tüketici, anlaşmaya varmadan önce sunulan mal ve hizmetler hakkında gerekli tüm ayrıntılar hakkında tüccar tarafından açıkça bilgilendirilmelidir.

Sırbistan’da fikri mülkiyet haklarının korunmasına dair mevcut düzenlemelerin çoğu 2009 yılında yürürlüğe girmiştir ve uluslararası sözleşmeler ile AB standartlarına uygundur. Bahsi geçen düzenlemeler; edebi, bilimsel ve sanatsal eserleri, ticari faaliyetlerde kullanılan isimler ve logolar, bilgisayar programları, icatlar vb. alanlardaki hakları düzenlemektedir. Fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik yasalar şunlardır:

- Telif ve Benzeri Haklar Kanunu,
- Entegre Devre Topografyalarının Korunması Hakkında Kanun,
- Patent Kanunu,
- Ticari Markalar Kanunu,
- Endüstriyel Tasarımın Korunması Hakkında Kanun,
- Coğrafi İşaretler Kanunu,
- Fikri Mülkiyet Haklarının Etkin Korunması için Özel Güçler Kanunu.

Sırbistan tarafından fikri mülkiyet haklarının korumasına ilişkin onaylanan en önemli uluslararası düzenlemeler ise Bern Sözleşmesi, Paris Sözleşmesi, Avrupa Patent Sözleşmesi, Madrid ve Nice Düzenlemeleridir. Sırbistan’da bu alanda yetkili idare Fikri Mülkiyet Ofisidir. (<http://www.zis.gov.rs/home.59.html>)

b) Yabancı Sermayeye Yönelik Kısıtlamalar

Sırbistan Yatırımlar Kanunu uyarınca yabancı yatırımlar ulusal muamele ilkesine tabidir. Bir başka deyişle, yerli ve yabancı yatırımcı arasında herhangi bir ayrımcı uygulamaya

² Yatırımlar Kanunu, <https://www.paragraf.rs/propisi/law-on-investments-republic-serbia.html>

³ Rekabetin Korunması Kanunu, <https://www.paragraf.rs/propisi/law-on-protection-of-competition-serbia.html>

gidilmemektedir. Bu çerçevede, Sırbistan’da şirket kurulum sürecinde yabancı ülke vatandaşları (gerçek kişiler) ve tüzel kişiler, yerli firmalar ile aynı koşullara sahiptir.

Sırbistan Yatırımlar Kanunu kapsamında, ülkede zorunlu tüm vergilerin ödenmesinin akabinde yurt dışına kar transferi vb. ödemelerin yapılmasında herhangi bir engel bulunmamaktadır. Sırbistan’da yerleşik olmayanların bankalarda hem yabancı para (USD, EUR vb.) hem de yerel para birimi (RSD) hesapları bulunmasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Sırbistan’da ilk defa oturma ve çalışma izni alan kişiler, ilk bir yıl süre ile “non-resident” (yerleşik olmayan) kabul edilmekte, bu sürenin ardından “resident” (yerleşik) hale gelmektedirler. Bu nedenle hesaplar ilk olarak “non-resident” şeklinde açılmakta, ilgili kişiler “resident” statüsüne geçtikten sonra bu hesap kapatılarak, “resident” hesap açılmaktadır.

Sırbistan’da yeni kurulmuş bir şirket, bankacılık işlemlerinde analiz edilebilecek bir finansal veriye sahip olmaması nedeniyle, Sırbistan kanunlarına göre ilk iki sene orta riskli kategoridedir. Bir başka deyişle, bankacılık sektöründe ilk değerlendirilen kriter olan kredibiliteye karar verilebilmesi için ilk iki yıl şirketin finansalları analiz edilememektedir. Bu çerçevede, bankacılık değerlendirmesinde ikinci aşama olan ve teminat yerine geçen ipotekler kabul edilmemektedir. Sırbistan’da yerleşik bankalar yeni kurulmuş bir şirketin riskini üstlenebilmek için, ilk iki yıl öncelikle ana firmalarından teminat mektubu istemektedir. Böylece ilk olarak ipoteğe dayanmayan, ana firmanın finansallarına göre bir değerlendirme yapılmaktadır. Mali verileri olumlu çıkar ise, daha sonra ihtiyaç duyulması halinde ipotek, teminat vb. talep edilmektedir.

Sırbistan’da şirket hesapları oldukça kontrollüdür. Dışarıdan herhangi bir açıklama olmadan şirket hesabına nakit yatırılması mümkün değildir. Şirket sahibinin şirket hesabına doğrudan nakit para yatırmak istediği durumda dahi, söz konusu para önce şirket sahibinin kendi şahsi hesabına yatırılmalı, daha sonra şirket hesabına açıklaması belirtilerek (şirkete borç vermek, sermaye artışı vb.) transfer edilmelidir. Diğer taraftan, şirket hesabından nakit çıkarmak da kontrole tabidir, günlük nakit çekme limiti vardır ve vergi kesintisi uygulanmaktadır.

Sırbistan’da şirket hesaplarında döviz tutabilmenin özel şartları ve limitleri vardır. Ancak, şirkete döviz olarak yurtdışından bir para transferi yapıldıysa hesapta döviz olarak kalabilir. Bunun dışında, yerel para mevduatı dövizde çevrilerek limitsiz bekletilemez.

Sırbistan’da yer alan bankalar, diğer ülkelerdekine de benzer şekilde, farklı ülkelerdeki bankaları tanımamaları nedeni ile doğrudan, birebir iletişim kurmayı tercih etmemektedir. Bu sebeple, dünyada aracı banka olarak bilinen, dünyadaki bütün ülkelerde bankaları, şubeleri bulunan başlıca bankalar (Citibank, Erste Bank, Deutsche Bank, Commerzbank vb.) ile aracılık anlaşması yapılmaktadır. Bu kapsamda, kendilerine ülkemizden gelen bir bankanın teminat mektubunu ya da kontrgarantisini kabul etmeden önce, bahsi geçen aracı bankalara ilgili Türk bankayı sorup, kendilerine ilgili bankanın değerlemesini yapıp garantör olmalarını talep etmektedir. Bu süreç de aracı bankanın da talep ettiği komisyon ve sürecin uzaması nedeniyle bankanın maliyetlerini artırmaktadır. Ancak bu durum, ülkemize özel bir durum olmayıp bankacılık sektöründe yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir.

Sırbistan’da Türk sermayeli bir banka olan Halkbank’ın faaliyet göstermesi Türk firmaları için avantaj sunmaktadır. Yerel (Sırp) bankalar ise, rekabet koşullarının bulunduğu piyasada, müşterilerini bahsi geçen bankalara kaybetmemek için daha özenli değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Sırbistan’da yabancı gerçek ve tüzel kişilerin gayrimenkul (arazi, apartman dairesi ve bina) edinmesine karşılıklılık ilkesi çerçevesinde, bazı şartlar dahilinde imkân tanınmaktadır. Yabancı gerçek ve tüzel kişiler, Sırbistan’da yürüttükleri faaliyetler için gerekli hallerde gayrimenkul (tarım arazisi hariç) edinebilmektedir. Sırbistan’da herhangi bir faaliyeti bulunmayan yabancı gerçek kişiler ise sadece apartman dairesi ve bina satın alabilmektedir. Öte yandan, Sırbistan’da yabancıların tarım arazisi satın almaları Tarımsal Arazi Kanunu çerçevesinde mümkün bulunmamaktadır. Ancak, yabancı gerçek ve tüzel kişiler tarafından Sırbistan’da kurulan şirketlerin, tarım arazisi satın alma hakları bulunmaktadır.

2. Yatırım Teşvik Mevzuatı

Sırbistan’ın stratejik coğrafi konumu, Avrupa ülkelerine, Rusya’ya ve Çin’e gümrüksüz ihracat imkânı, nispeten düşük kurumlar vergisine sahip olması, rekabetçi maliyetler ile eğitilmiş ve kalifiye işgücü imkanının yanı sıra Sırbistan Hükümeti tarafından yatırımcılara kapsamlı bir teşvik paketi de sunulmaktadır. Sırbistan Hükümeti tarafından sağlanan genel teşvikler Doğrudan Yatırımların Teşvikine İlişkin Kriterlerin Belirlenmesine Dair Yönetmelik⁴ ile belirlenmiştir. Bununla birlikte işlenmiş gıda üretimi ile otel konaklama hizmetlerine (spa) yönelik teşvik unsurları ayrı mevzuatlar ile düzenlenmiştir. Bu kapsamda, işlenmiş gıda üretiminin teşvikine ilişkin düzenlemeye <https://ras.gov.rs/uploads/2023/06/regulation-the-food-manufacture-1-19-23-23-39-23.pdf> internet adresinden; otel konaklama hizmetlerine (spa) yönelik teşviklere ise <https://ras.gov.rs/uploads/2023/06/regulation-hotel-accomodation-services-sector-clean.pdf> internet adresinden ulaşılmaktadır.

Bununla birlikte, Sırbistan Kalkınma Ajansı (RAS) tarafından hazırlanan Sırbistan’ın yatırım ortamının tanıtıldığı “Why Invest In Serbia?” ve “Yatırım İçin Neden Sırbistan? (2024)” yayınlarına <https://ras.gov.rs/en/publications> internet adresinden ulaşılması mümkündür.

Yatırımcılara; geri ödemesiz nakit teşvik, vergi teşvikleri ile arazi ve altyapı teşvikleri sağlanmaktadır. Bunun dışında, Ulusal İstihdam Servisi (The National Employment Service-NES) tarafından kendilerinde kayıtlı işsiz kişilerin istihdam edilmesi şartıyla sosyal güvenlik katkısı desteği sağlanmaktadır.

a) Geri Ödemesiz Nakit Teşvik

Sırbistan’da ülke istatistiki bölge birimleri sınıflandırmasına göre 3 bölgeye ayrılmış olup yatırımcıların, genel teşvik sistemi kapsamında sunulan teşviklerden yararlanabilmesi için gerekli olan kriterler ve teşvik unsurları bölgelere göre farklılık göstermektedir. Doğrudan Yatırımların Teşvikine İlişkin Kriterlerin Belirlenmesine Dair Yönetmelik kapsamında

⁴ Doğrudan Yatırımların Teşvikine İlişkin Kriterlerin Belirlenmesine Dair Yönetmelik, <https://ras.gov.rs/uploads/2023/06/regulation-on-determining-criteria-for-granting-the-incentives-for-attracting-direct-investments-1-19-39-23-43-23.pdf>

yatırımcılara sağlanacak nakit teşvik, yatırımın yapıldığı bölgede yaratılan ilave istihdam ve yatırım değerine göre belirlenmektedir.

Sırbistan Hükümeti; imalat sektörleri ile bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla yurtdışına hizmet sağlayan/ihracat yapan hizmet merkezlerine, işlenmiş gıda üretimine, otel konaklama hizmetine (spa) ilişkin yapılacak sıfırdan yatırımlarda (greenfield investment) veya halihazırda ülkede bulunan bir tesisin yeni bir yatırımda kullanılması (brownfield investment) durumunda işletmelere nakit teşvik sağlamaktadır. Yatırım, maddi (arsa, bina, üretim tesisi, makine vb.) olabileceği gibi maddi olmayan varlıklardan da (patent ve lisans) oluşabilmektedir.

Söz konusu Yönetmelik kapsamında sağlanan teşvikler; ulaştırma sektörü, yazılım geliştirme, yemek hizmeti sektörü, kumarhane, ticaret, sentetik elyaf üretimi, kömür ve çelik, madencilik, tütün ve tütün ürünleri, silah ve mühimmat üretimi, belirli kriterdeki gemilerin inşası, kamu hizmeti faaliyetleri, enerji sektörü, genişband telekomünikasyon ağları ve balıkçılık ile su ürünleri yetiştiriciliği alanlarındaki yatırım projelerinin finansmanında ve finansal zorluk içindeki şirketlere finansman sağlanması amacıyla kullanılamamaktadır.

Söz konusu desteklerden yararlanabilmek için, desteğe başvuru tarihinden sonra yatırımın ve taahhüt edilen istihdam sayısının 3 yıl içinde tamamlanması şart koyulmuştur. Bu süre, Ekonomik Kalkınma Konseyince ihtiyaç olduğu tespit edilen hallerde 5 yıla çıkartılabilir. 5 milyon avronun üzerindeki yatırımlar için ise bu süre 10 yıla çıkartılabilir.

Bununla birlikte gerçekleştirilen yatırımın, yatırım hayata geçtikten sonra büyük şirketler⁵ için en az 5 yıl; orta ölçekli şirketler⁶ ve küçük şirketler⁷ için en az 3 yıl aynı lokasyonda faaliyette kalması gerekmektedir. Buna ilaveten yatırımcılar, yine aynı süreler boyunca taahhüt ettikleri yatırım değerini, istihdam sayısını ya da çalışanlara ödemeyi taahhüt ettikleri maaş değerini azaltamazlar.

Sırbistan Hükümetinden teşvik alabilmek için çalışanlara, brüt asgari ücretin en az %20'si kadar daha fazla, bir başka ifadeyle %120 maaş vermek zorunludur. (Söz konusu miktar, ikramiye, yemek ücreti, performans ücreti vb. ödemeleri de içermektedir.)

Buna ilaveten, yatırımın hayata geçirilmesi için gerekli olan maliyetin en az %25'ini, yatırımcının kendi kaynaklarıyla ya da devlet yardımı almasını engellemeyecek şekilde dış kaynaklarla finanse edilmesi gerekmektedir.

Sırbistan'da yatırımcılara sağlanan teşvikler, Sırbistan Kalkınma Ajansı (RAS) tarafından koordine edilmektedir. Bu kapsamda, Sırbistan'da doğrudan yatırım yapmak isteyen yatırımcıların ilgili mevzuatta belirtilen şartları sağlayıp sağlamadığı hususunda değerlendirmede bulunmak üzere şirket bilgileri, Sırbistan'da planlanan yatırım hakkında bilgi (istihdam sayısı, yatırım türü, ar-ge ve teknoloji çalışmaları, üretilen ürünler, yatırım maliyetleri, mevcut müşteriler vb.), yeni istihdam sayısı ve yatırım projesi için istihdamın konusu, tedarikçilerle ve yerli üreticilerle önceki ve planlanan işbirliği vb. alanlarda bilgileri içeren Başvuru Formu ve İş Planı (Application Form and Business Plan isimli dokümana <https://ras.gov.rs/en/invest-in-serbia/why-serbia/financial-benefits-and-incentives> adresinden

⁵ 250'den fazla çalışanı olan ve yıllık cirosu 50 milyon Avro'yu, yıllık bilançosu ise 43 milyon Avro'yu geçen şirketler

⁶ 50 ila 250 arasında çalışanı olan ve yıllık cirosu 50 milyon Avro'yu, yıllık bilançosu ise 43 milyon Avro'yu aşmayan şirketler

⁷ 50'den az çalışanı olan ve yıllık cirosu veya yıllık bilançosu 10 milyon Avro'yu aşmayan şirketler

ulaşmaktadır.) ile RAS’a başvurmaları gerekmektedir. RAS genel itibarıyla mevcut bilgiler çerçevesinde yatırım projesini inceleyerek firmaların 30 gün içerisinde değerlendirmesi için teşvik teklifini iletmektedir. Bununla birlikte, yatırım yapılacak bölge belirlenmesi sürecinde RAS’ın <https://ras.gov.rs/en/invest-in-serbia/investment-locations-database> internet adresinde yer alan yatırım lokasyonu veri tabanından da faydalanılması mümkündür.

Sırbistan Hükümeti tarafından genel teşvik sistemi kapsamında sağlanan desteklerden yararlanmak için gerekli asgari şartlar ve destek oranlarına Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4’te yer verilmiştir.

İmalat Sanayi Üretimine Özel Şartlar ve Destekler:

Tablo 2. Destekten Yararlanmak İçin Gerekli Asgari Şartlar ve Destek Oranları

	Asgari İstihdam Sayısı (Kişi)	Asgari Yatırım Değeri (Avro)	Yaratılan Yeni İstihdam için 2 Yıllık Brüt Maaşın Uygun Maliyetlerinin Desteklenmesi	Komisyonca Kabul Edilen Masrafların Desteklenmesi	Emek Yoğun Yatırımlara Sağlanacak İlave Destekler (Opsiyonel)
Belgrad Bölgesi	50	500.000	%20 (kişi başına maks. 2.000 Avro)	maks. %10 destek	*100’ün üzerinde yeni istihdam için, 2 yıllık brüt maaşın uygun maliyetlerinin %10’u
Voyvodina Bölgesi	40	400.000	%25 (kişi başına maks. 3.000 Avro)	maks. %15 destek	*200’ün üzerinde yeni istihdam için, 2 yıllık brüt maaşın uygun maliyetlerinin %15’i
Diğer Bölgeler	30	300.000	%30 (kişi başına maks. 5.000 Avro)	maks. %30 destek	*500’in üzerinde yeni istihdam için, 2 yıllık brüt maaşın uygun maliyetlerinin %20’si
Hizmet Merkezleri	15	150.000	-	-	

Kaynak: Sırbistan Yatırım Ajansı (RAS)

Bununla birlikte aşağıda yer alan şartları sağlayan projeler ise mevzuatta belirtilen maksimum destek tutarına kadar teşvikten yararlanabilir:

1. Üretim kapasitesini arttırarak ve üretim sürecini modernize ederek, Sırbistan’ın ihracat yapısında önemli gelişmeler sağlayan ve rekabet gücünü arttıran katma değeri yüksek yatırımlar,
2. Çevreye en az zarar veren teknolojilerin ve üretim ekipmanlarının kullanılacağı yatırımlar ile faaliyet konusu sektörde sürdürülebilirliği ön plana çıkaran yatırımlar,
3. Faaliyet konusu sektörde işgücünün teşvik edilmesi, geliştirilmesi ve yeniden eğitilmesine katkı sağlayacak yatırımlar.

Çevreye en az zarar veren teknolojiler ise elektrik ve ısı depolama teknolojileri, ısı pompaları, şebeke teknolojileri, biyolojik kaynaklı olmayan yenilenebilir yakıt teknolojileri, sürdürülebilir alternatif yakıt teknolojileri, elektrolizörler ve yakıt hücreleri, yakıt döngüsünden en az atıkla nükleer süreçlerden enerji üretmek için gelişmiş teknolojiler, karbon yakalama, kullanma ve depolama teknolojileri ve enerji sistemiyle ilgili enerji verimliliği

teknolojileri olup bu yatırımlar nihai ürünlere, belirli bileşenlere ve bu ürünlerin üretimi için kullanılan belirli makinelere atıfta bulunmaktadır.

İşlenmiş Gıda Üretimine Özel Şartlar ve Destekler:

Tablo 3. Destekten Yararlanmak İçin Gerekli Asgari Şartlar ve Destek Oranları

	Asgari İstihdam Sayısı (Kişi)	Asgari Yatırım Değeri (Avro)	Yaratılan Yeni İstihdam için 2 Yıllık Brüt Maaşın Uygun Maliyetlerinin Desteklenmesi (Opsiyonel)	Komisyonca Kabul Edilen Masrafların Desteklenmesi
1. Bölge (en gelişmiş bölge)	30	2.000.000	%20 (kişi başına maks. 3.000 Avro)	*1.000.000 Avro'ya kadar sabit varlık yatırımlarında maks. %50'si *1.000.000 Avro'nun üzerindeki sabit varlık yatırımlarında maks. %25
2. Bölge			%25 (kişi başına maks. 4.000 Avro)	
3. Bölge			%30 (kişi başına maks. 5.000 Avro)	
4. Bölge			%35 (kişi başına maks. 6.000 Avro)	
5. Bölge (en az gelişmiş bölge)			%40 (kişi başına maks. 7.000 Avro)	

Kaynak: Sırbistan Yatırım Ajansı (RAS)

İşlenmiş gıda üretimine yönelik yatırımlarda; büyük şirketler için verilecek destek komisyonca kabul edilen masrafların maksimum %50'sine, orta ölçekli şirketler için maksimum %60'ına, küçük şirketler için ise maksimum %70'ine kadardır. Büyük şirketler için ise komisyonca kabul edilen masrafların; 100 milyon Avro'nun üzerinde olduğu durumlarda bu limit %17, 50-100 milyon Avro olduğu durumda bu limit %25 olarak belirlenmiştir.

Otel Konaklama Hizmetine (Spa) Özel Şartlar ve Destekler:

Tablo 4. Destekten Yararlanmak İçin Gerekli Asgari Şartlar ve Destek Oranları

	Asgari İstihdam Sayısı (Kişi)	Asgari Yatırım Değeri (EUR)	Yaratılan Yeni İstihdam için 2 Yıllık Brüt Maaşın Uygun Maliyetlerinin Desteklenmesi (Opsiyonel)	Komisyonca Kabul Edilen Masrafların Desteklenmesi (Opsiyonel)
1. Bölge (en gelişmiş bölge)	30	2.000.000	%20 (kişi başına maks. 3.000 Avro)	*30.000.000 Avro'ya kadar sabit varlık yatırımlarında maks. %20 destek
2. Bölge			%25 (kişi başına maks. 4.000 Avro)	*30.000.000 Avro'nun üzerindeki sabit varlık yatırımlarında maks. %30 destek

3. Bölge			%30 (kişi başına maks. 5.000 Avro)	(Toplam teşvik tutarı komisyonca kabul edilen masrafların %20'sini aşamaz.)
4. Bölge			%35 (kişi başına maks. 6.000 Avro)	
5. Bölge (en az gelişmiş bölge)			%40 (kişi başına maks. 7.000 Avro)	

Kaynak: Sırbistan Yatırım Ajansı (RAS)

b) Vergi Teşvikleri

RAS tarafından koordine edilen yukarıda bahsi geçen nakdi teşvikler haricinde Sırbistan'da yapılan yatırımlara vergi teşvikleri sağlanmaktadır. Bunlar aşağıda özetlenmektedir.

Vergi Tatili: 1 milyar RSD (yaklaşık 8,5 milyon Avro) üzerinde yatırım yapan ve en az 100 yeni kişiyi istihdam eden şirketlere vergi tatili kapsamında 10 yıl süreyle kurumsal vergisi teşviki uygulanır. Söz konusu teşvik, yatırım tutarıyla orantılı olarak belirlenir ve matrahın oluştuğu ilk yıldan itibaren uygulanmaya başlanır.

Ar-Ge Harcamaları: Petrol, doğalgaz ve maden arama çalışmaları hariç araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yönelik direkt harcamalarının (malzeme alımı, uzman görüşü ve danışmanlık hizmetleri, yasal koruma sağlamaya yönelik giderler vb.) vergiye tabi gelirden iki kez indirimine izin verilmiştir. Ayrıca Ar-Ge projelerinde doğrudan çalışan personelin gelir vergisinin %70'i, sosyal sigorta primlerinin ise tamamı için istisna uygulanmaktadır.

Fikri Mülkiyet Hakları: 1 Ocak 2019 tarihinden sonra Sırbistan'da tescil ettirilmiş olan fikri mülkiyet haklarından (marka, patent vb.) elde edilen gelirler %3 oranında kurumlar vergisine tabi tutulacaktır. Ayrıca, fikri mülkiyet haklarının devri nedeniyle ortaya çıkan sermaye kazançlarının %80'ine vergi istisnası tanınmıştır.

Vergi Kredisi: Şirketlerin, Sırbistan'da kuruluşundan itibaren 3 yıl geçmemiş ve yenilikçi faaliyetler yürüten şirketlere/startuplara yatırım yapmaları durumunda, yapılan yatırım tutarının %30'u oranında vergi kredisi elde edilir. Vergi kredisi en fazla 100 milyon RSD (852 milyon Avro) olabilir.

Startup: Startup kurucularının maaşları (maaşın 150.000 RSD-yaklaşık 1.250 Avro değerinde bölümü için destek sağlanmaktadır.) kuruluş tarihini takip eden ilk 3 yıl boyunca gelir vergisi kesintisi ile sosyal sigorta primi ödemelerinden muaf tutulmuştur. Bununla birlikte, Sırbistan'da bilişim sektörüne yönelik spesifik vergi teşviklere <https://startup.gov.rs/en/benefits-and-incentives/> ile <https://innovations.serbiacreates.rs/> internet adresinden erişim sağlanabilmektedir.

Yaratıcı Endüstriler: Sırbistan Kültür Bakanlığı, görsel-işitsel üretim alanında yaratıcılığı desteklemek, kültürel ve ekonomik faaliyetleri teşvik etmek ve görsel-işitsel üretimle ilgili istihdamı artırmak amacıyla 26.12.2023 tarihinde film ve televizyon sektörüne yönelik yatırımları teşvik etmek amacıyla bir Yönetmelik yayınlamıştır. Sırbistan'ın bu alandaki potansiyelinin tanıtılmasının yanı sıra altyapı, üretim ve hizmetle ilgili faaliyetler de nakit

teşvik kapsamında yer almaktadır. Bahse konu teşvikler hakkında detaylı bilgiye Sırbistan Film Merkezi'nin <https://www.fcs.rs/> internet adresinden erişim sağlanabilmektedir.

c) Arazi ve Altyapı Teşvikleri

Sırbistan Hükümeti ya da yerel idareler, ulusal öneme sahip veya yerel ekonomik kalkınmayı teşvik edecek olan yatırım projelerini desteklemek için yatırımın yapılacağı araziye piyasa fiyatından daha düşük bir fiyata satabilir, kiralayabilir veya bedelsiz olarak tahsis edebilir.

ç) Ulusal İstihdam Servisi Desteği

Sırbistan Ulusal İşsizlik Ajansında en az 6 aydır kayıtlı olan kişilerin istihdam edilmesi durumunda, gelir vergisi kesintisi ile sosyal sigorta primleri üzerinden aşağıda belirtilen oranlarda iade alınır. Söz konusu teşvik diğer teşviklerle birleştirilemez.

- 1-9 yeni iş imkanı yaratıldığında %65,
- 10-99 yeni iş imkanı yaratıldığında %70,
- 100+ yeni iş imkanı yaratıldığında %75.

d) Serbest Bölge Yatırımları

Sırbistan'da Pirot, Subotica, Zrenjanin, FAS Kragujevac, Sumadija Kragujevac, Sabac, Novi Sad, Uzice, Smederevo, Svilajnac, Krusevac, Apatin, Vranje, Priboj ve Belgrad olmak üzere toplam 15 adet serbest bölge bulunmaktadır. Serbest bölgelerde yapılacak yatırımlara; KDV muafiyeti, gümrük vergisi muafiyeti, yerel yönetimler tarafından sağlanan vergi ve ücretlerden muafiyet gibi birtakım avantajlar sağlanabilmektedir. Sırbistan Serbest Bölge İdaresinin web sitesine <https://www.usz.gov.rs/> linkinden ulaşılmaktadır.

C. SİRBİSTAN'DAKİ TÜRK YATIRIMLARI

1. Önde Gelen Yatırımlar ve Sektörler Hakkında Bilgilendirme

Sırbistan'da ticari faaliyette bulunan Türk firmalarının sayısı son zamanlarda hızlı bir şekilde artış göstermekte olup Sırbistan Türk yatırımcılar için bir ticari cazibe alanı olmuştur. Sırbistan İş Kayıt Ajansı verilerine göre, Sırbistan'da faaliyet gösteren aktif Türk firması sayısı 2015 yılı itibarıyla 100 civarında iken, hâlihazırda ülkede faaliyet gösteren toplam Türk firması 1000'e yakındır. (halihazırda 964) Bahsi geçen yatırımların 32'si, 20 kişi veya daha fazla istihdam sağlayan büyük yatırımlardır. Sırbistan'daki Türk firmaları özellikle tekstil, otomotiv yan sanayi, müteahhitlik, toptan/perakende satış (hazır giyim, beyaz eşya, inşaat malzemeleri, vb.), bankacılık, turizm ve sağlık sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Türk girişimciler/yatırımcılar tarafından Sırbistan'ın seçilmesinin başlıca nedenleri aşağıda sıralanmaktadır.

- Sırbistan'ın Avrupa'ya açılan bir kapı olarak stratejik coğrafi konumu ve lojistik avantajı,
- Balkan ülkeleri içinde Romanya, Yunanistan ve Bulgaristan'dan sonra 4. büyük nüfusa sahip ülke olması,

- İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmalarıyla (AB, CEFTA, EFTA, Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti, Mısır, Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU; Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Ermenistan), Tercihli Ticaret Anlaşmaları (Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi: ABD, Japonya ve Avustralya) ve Ticaret ve İşbirliği Anlaşması ile yaklaşık 2,7 milyar tüketiciye gümrüksüz erişim,
- Rekabetçi operasyonel maliyetler (işgücü maliyetlerinin ve vergilerin düşük olması vb.),
- Sırbistan Hükümeti tarafından sunulan finansal destekler ve teşvikler,
- Türkiye ile Sırbistan arasındaki siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin artarak güçlenmesi.

Türkiye'nin Sırbistan'daki yatırım miktarına bakıldığında, T.C. Merkez Bankası (TCMB) Uluslararası Yatırım Pozisyonu istatistiklerine göre, 2010 yılında yalnızca 1 milyon dolar seviyesinde olan yatırım stokumuz, hızla artarak 2023 yılında 290 milyon dolar (2022 yılına göre %5,5 oranında düşüş) ulaşmıştır. Söz konusu yatırım değeri ile Sırbistan, Türkiye'de yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin yurtdışında gerçekleştirdikleri yatırımların (toplam 57,9 milyar dolar) içerisinde %0,5 paya sahiptir. Öte yandan, TCMB verilerinin sadece bankalar arası para transferlerini dikkate alması nedeniyle Müşavirliğimiz tarafından yapılan saha çalışması sonucunda, bu rakamın 430 milyon doları aştığı bilinmektedir. Bununla birlikte, 2024 yılında ülkemizden Sırbistan'a yeni yatırımların planlandığı bilinmekte olup, bu kapsamda ülkemiz yatırımlarının artış göstereceği tahmin edilmektedir. Sırbistan'da faaliyet gösteren başlıca Türk firmaları ve sektörleri Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Başlıca Türk Şirketleri

Sıra No	Unvanı	Sektörü
1	Halkbank a.d.	Bankacılık
2	Türk Hava Yolları a.o.	Havacılık
3	Enka İnşaat ve Sanayi A.Ş.	Müteahhitlik
5	Taşıyapı İnşaat Taahhüt Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Müteahhitlik
6	Arbiogaz-HGG Adi Ortaklığı	Müteahhitlik
7	Fortis Energy and Construction d.o.o.	Enerji
8	Lc Waikiki Retail RS d.o.o.	Hazırgiyim
9	Koton Textile Limited d.o.o.	Hazırgiyim
10	De Facto Retail d.o.o.	Hazırgiyim
11	Kigili Retails RS d.o.o.	Hazırgiyim
12	Penti World d.o.o.	Hazırgiyim
13	Erk Retail d.o.o.	Hazırgiyim
14	Madame Coco d.o.o.	Ev Tekstili ve Dekorasyon
15	Jeordies d.o.o.	Hazırgiyim
16	Acıbadem Sağlık Hizmetleri ve Ticaret A.Ş.	Sağlık Hizmetleri
17	Nobel İlaç Sanayii ve Ticaret A.Ş.	İlaç
18	Teklas Automotive d.o.o.	Otomotiv (Fabrika)
19	Feka Automotive d.o.o.	Otomotiv (Fabrika)
20	Söylemez Rubber&Plastic d.o.o.	Otomotiv (Fabrika)
21	Erenli d.o.o.	Otomotiv (Fabrika)
22	Sampa Automotive d.o.o.	Otomotiv (Depo)

23	Eurotay d.o.o.	Tekstil (Fabrika)
24	Aster Tekstil d.o.o.	Tekstil (Fabrika)
25	Lebanteks d.o.o.	Tekstil (Fabrika)
26	Kaizen d.o.o.	Tekstil (Fabrika)
27	Flex Academy d.o.o.	Demir-Çelik (Fabrika)
28	Berkosan Balkans d.o.o.	İklimlendirme (Fabrika)
29	Makro Teknik d.o.o.	İklimlendirme (Depo)

2. Türk Yatırımcıların Karşılaştıkları Sorunlar

Sırbistan'daki her sektör yabancı yatırımcılara/ihracatçılara açıktır, ticaret serbesttir ve pazara giriş için herhangi bir yasal engel bulunmamaktadır. Sırbistan Hükümeti, ticareti kolaylaştırmak ve yabancı yatırımı daha cazip hale getirmek için önemli reformlar (gümrük prosedürleri, şirket açma ve ruhsatlandırma gibi idari prosedürlerde devam eden iyileştirmeler vb.) yapmaya başlamıştır. Ancak Sırbistan ile ticaret yapan/Sırbistan'da yatırım yapan Türk firmaları aşağıda belirtilen sorunlarla sıklıkla karşılaşmaktadır.

- **Bürokrasinin ağır işlemesi, şeffaflığın yeterli düzeyde olmaması ve sorunların çözümünde hukuk sisteminin zayıf kalması:** Türk firmaları Sırbistan'da iş yaparken, özellikle bürokratik işlemlerin (izin, ruhsat, lisans prosedürleri vb.) yavaş işlemesinden, uygulanabilir kurallar ve prosedürlerin netliği konusundaki eksikliklerden ve karmaşık belge gereksinimlerinden şikayetçi olmaktadır. Bu durum esas itibarıyla Yugoslavya döneminden kalan eski ve karmaşık mevzuatlardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, hukuk sisteminin yavaş işlemesi, yetersiz olması ve politik etkilere açık olması, Sırbistan'da iş ortamına zarar vermektedir. Bunun yanında, AB'ye üyelik çerçevesinde, birçok kanun ve düzenlemede AB mevzuatı ile uyum çalışmasına başlanmış olmakla birlikte, kamu ihale prosedürlerinin yeterince şeffaf olmaması Sırbistan'da eleştirilen unsurların başında gelmektedir.
- **Bankacılık sistemindeki problemler:** Sırbistan'da yeni kurulmuş bir şirket, bankacılık işlemlerinde analiz edilebilecek bir finansal veriye sahip olmaması nedeniyle, Sırbistan kanunlarına göre ilk iki sene orta riskli kategoridedir. Bir başka deyişle, bankacılık sektöründe ilk değerlendirilen kriter olan kredibiliteye karar verilebilmesi için ilk iki yıl şirketin finansalları analiz edilememektedir. Bu çerçevede, bankacılık değerlendirmesinde ikinci aşama olan ve teminat yerine geçen ipotekler kabul edilmemektedir. Sırbistan'da yerleşik bankalar yeni kurulmuş bir şirketin riskini üstlenebilmek için, ilk iki yıl öncelikle ana firmalarından teminat mektubu istemektedir. Böylece ilk olarak ipoteğe dayanmayan, ana firmanın finansallarına göre bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu durum kuruluşu takip eden iki yıl içerisinde firmaların finansman kaynağına erişimini güçleştirmektedir. Ayrıca son dönemde finansmana erişim maliyetinde de bir artış yaşanmaktadır.

Bunun yanı sıra, bankacılık işlemlerinin gerçekleştirilmesi için belge (örn; yapılacak ödemenin gerekçesine ilişkin sözleşme, fatura vb.) ibraz edilme zorunluluğu ve bankacılık sisteminin yavaş işlemesinden yatırımcılar sıklıkla şikayet etmektedir.

- **İş yapma kültüründeki farklılıklar:** Sırbistan’da, Yugoslavya dönemindeki komünist anlayıştan kalan iş yapma kültürü günümüzde de devam etmektedir. Çalışanlar, kendilerine belirtilen mesai saatlerinin dışında, ücreti ödense dahi fazla mesai yapmayı istememektedirler.
- **Çok sık ve uzun sürelerle hastalık raporu alınması:** İş insanları tarafından, Sırbistan’da çalışma şartlarını düzenleyen mevzuata göre sıklıkla ve uzun sürelerle sağlık raporu alınabildiği, çalışanların bu durumu suistimal ettikleri, doktorların da kolaylıkla rapor düzenlediği beyan edilmektedir. Özellikle tekstil sektöründe faaliyet gösteren yatırımcılar, üretim verimliliğinin düşmesi nedeniyle ciddi üretim kayıpları, siparişlerin teslimat sürelerinde gecikme veya mevcut siparişlerin Türkiye’ye yönlendirilmesi nedeniyle üretim maliyetlerinde artış yaşandığı belirtilmektedir.
- **İşgücü temininde güçlük:** Sırbistan’da son yıllarda artan doğrudan yabancı yatırımlar ve göç nedeniyle özellikle emek yoğun sektörlerde faaliyet gösteren yatırımcılar işgücü temininde güçlük yaşadıklarını belirtmektedir. Bu kapsamda yatırım yapılacak lokasyonun belirlenmesi sürecinde, yatırım yapılacak bölgede faaliyet gösteren/gösterecek yatırımlara ilişkin bilgi alınmasında fayda bulunmaktadır.

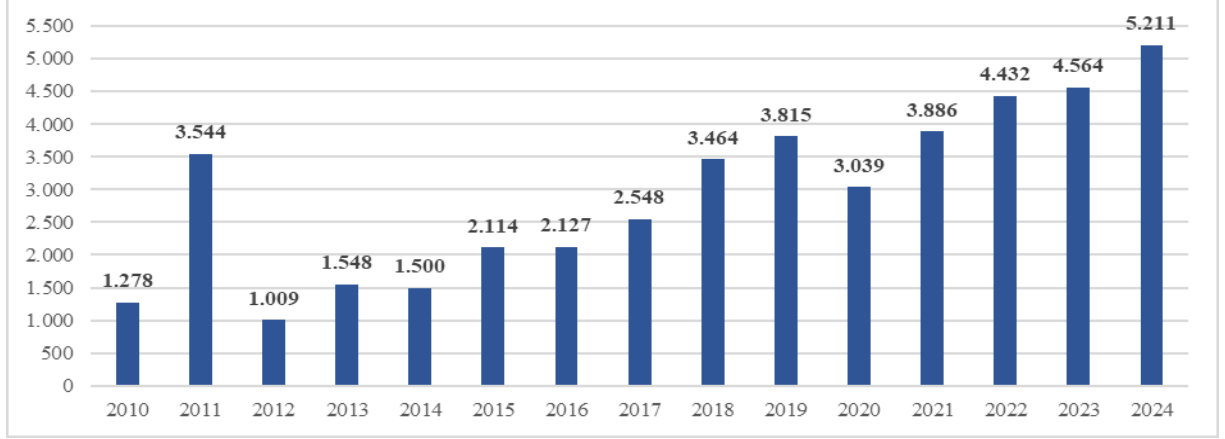
Bunun yanı sıra nispeten daha az gelişmiş şehirlerde mühendis gibi teknik personel temininde de güçlük çekildiği bilinmektedir.

- **Çalışma ve oturma izni başvurularının sonuçlandırılma süresi:** Sırbistan’da 1 Şubat 2024 tarihi itibarıyla yabancılar, oturma ve çalışma iznine ilişkin tek bir elektronik başvuru yaparak biyometrik belge biçiminde düzenlenen “birleşik izin” belgesine sahip olmaktadır. Yeni düzenleme uyarınca, usulüne uygun başvurunun yapılmasından itibaren 15 gün içerisinde birleşik iznin düzenlenmesi öngörülmüş olmakla birlikte uygulamada birleşik iznin düzenlenme süresinin ortalama 2-3 ay sürebildiği bilinmektedir.

Ç. DİĞER ÜLKELERİN SIRBİSTAN’DAKİ YATIRIMLARI

Sırbistan Merkez Bankası, doğrudan yabancı yatırım (DYY) istatistiklerine ilişkin hesaplama metodunda 2010 yılında bir değişikliğe gitmiştir. Bu sebeple, ülke bazında resmi istatistikler yalnızca 2010-2024 dönemi için mevcuttur. Söz konusu istatistiklere göre, Sırbistan’a yaklaşık 44,1 milyar Avro doğrudan yabancı yatırım yapılmış olup yatırımların 2010-2024 seyri Grafik 1’de gösterilmektedir.

Grafik 1. 2010-2024 Dönemi Sırbistan’a Gelen Doğrudan Yabancı Yatırım Değeri (Milyon Avro)

Kaynak: Sırbistan Merkez Bankası

Sırbistan’a en fazla yatırım yapan ilk beş ülke ise sırasıyla Çin, Hollanda, Avusturya, Rusya Federasyonu ve Almanya’dır. Bahsi geçen dönemde ülkemizden Sırbistan’a yaklaşık 350,5 milyon Avro yatırım yapılmış olup ülkemiz Sırbistan’daki toplam yabancı yatırımlar arasında 22. sırada yer almaktadır. 2024 yılında ise Sırbistan’a 5,2 milyar avro yatırım yapılmış olup söz konusu yılda en çok yatırım yapan ülke %31’lik pay ile Çin’dir. Çin’i sırasıyla Hollanda (%19), Birleşik Krallık (%11), Lüksemburg (%8), ve İsviçre (%4) izlemektedir.

Tablo 6. 2010-2024 Döneminde Sırbistan’a Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Sıra No	Ülke Adı	Doğrudan Yatırım Değeri (Milyon Avro)	Pay (%)
1	Çin Halk Cumhuriyeti	7.079,2	16,06
2	Hollanda	6.615,2	15,01
3	Avusturya	3.430	7,78
4	Rusya Federasyonu	3.155	7,16
5	Almanya	2.820	6,40
6	İsviçre	2.524	5,73
7	Lüksemburg	2.380	5,40
8	Birleşik Krallık	2.140	4,85
9	Slovenya	1.363,4	3,09
10	Macaristan	1.355	3,07
11	Fransa	1.182,7	2,68
12	İtalya	1.114,6	2,53
13	Güney Kıbrıs Rum Kesimi	1.084	2,46
14	Amerika Birleşik Devletleri	999,4	2,27
15	Birleşik Arap Emirlikleri	804,5	1,83
16	Japonya	524,1	1,19
17	Hırvatistan	474,5	1,08
18	Bosna Hersek	473,9	1,08
19	Çekya	465,6	1,06
20	Danimarka	402,2	0,91
21	Romanya	389,3	0,88
22	Türkiye	350,3	0,79
	Diğer	2.955,1	6,70
	Toplam	44.082	100

Kaynak: Sırbistan Merkez Bankası

Yukarıda belirtildiği üzere, doğrudan yabancı yatırım istatistikleri resmi olarak Sırbistan Ulusal Bankası tarafından açıklanmakta olup açıklanan istatistik, Sırbistan'a bankalar aracılığıyla gelen sermaye transferlerini göstermektedir. Ancak, ödeme yapılan ülke ile yatırımın esas ülkesi (menşe ülkesi) her zaman aynı olmayabilmektedir. Bu çerçevede, Sırbistan Kalkınma Ajansı (RAS) tarafından, yatırım yapan şirketin menşe ülkesine göre ayrı bir çalışma yapılmıştır. Ancak, Sırbistan'da söz konusu alandaki mevzuat eksikliği nedeniyle şirketlerin RAS'a kayıt yaptırmaları zorunlu değildir, bu sebeple RAS'ın çalışması Sırbistan'a yatırım yapan tüm yabancı şirketleri değil, ancak büyük çoğunluğunu (yaklaşık 400 proje) kapsamaktadır.

Söz konusu çalışmaya göre, Sırbistan'a, 2007 yılından bu yana 52 milyar Avro'nun üzerinde doğrudan yabancı yatırım yapılmıştır. Sırbistan'a en fazla yatırım yapan (parasal değere göre) ülkeler sırasıyla Çin (%19,1), Almanya (%12,2), İtalya (%9,9), ABD (%9,3), Rusya (%9,3), Avusturya (%7,0) ve Fransa (%6,5)'dir. Proje/yatırım sayısı açısından bakıldığında ise Sırbistan'a en fazla yatırım yapan ülkeler sırasıyla Almanya (%15,9), İtalya (%10,9), ABD (%7,1), Çin (%5,7), Avusturya (%5,5), Slovenya (%4,8) ile Fransa (%4,4)'dir. Bahsi geçen çalışmaya göre, Sırbistan'a en fazla yatırım yapılan (proje sayısına göre) sektörler ise sırasıyla otomotiv (%20,5), tarım, gıda ve içecek (%18,8), tekstil ve konfeksiyon (%11,6), elektrik ve elektronik (%7,2), mobilya ve ahşap endüstrisi (%6,2), makine ve ekipman (%4,8) ve metalurji (%4,3)'tür.

Sırbistan'da bulunan başlıca yabancı yatırımlar; yatırımın ismi, sektörü, menşe ülkesi ve Sırbistan'da bulunduğu şehre göre aşağıda yer almaktadır. Bununla birlikte Sırbistan Hükümeti tarafından teşvik verilen tüm yatırımlara ilişkin bilgiye <https://www.privreda.gov.rs/sites/default/files/inline-files/Ministarstvo-Privrede-Sektor%20za%20Investiciona%20Ulaganja-Pregled-Subvencionisanih-Investicionih-Projekata%20%2010.%20april%202025.xlsx> linkinden ulaşılmaktadır.

- Fiat Chrysler Automobiles (FCA) Serbia (Otomotiv-İtalya-Kragujevac)
- Hemofarm (İlaç-Almanya-Vrsac)
- Panasonic (Elektronik-Japonya-Svilajnac)
- Continental (Otomotiv ve R&D-Almanya- Subotica)
- Bosch (Makine-Almanya-Pećinci)
- National Cash Register-NCR (Teknoloji-ABD-Belgrad)
- Calzedonia (Tekstil-İtalya-Sombor ve Subotica)
- Yazaki (Otomotiv-Japonya-Šabac)
- Falke (Tekstil-Almanya-Leskovac)
- Michelin-Tigar (Otomotiv-Fransa-Pirot)
- Siemens (Makine (rüzgâr tribünü)-Almanya-Subotica)
- Eaton (Elektrik/Elektronik-ABD-Sremska Mitrovica)
- Magna (Otomotiv-Kanada-Odžaci)
- ZF (Otomotiv/Elektrikli Araç-Almanya-Pančevo)
- Linglong Tire (Otomotiv/Lastik-Çin-Zrenjanin)
- MEI TA (Otomotiv-Çin-Obrenovac)
- Cooper Tires (Otomotiv-ABD-Kruševac)

- SİTEL (Bilişim-ABD-Belgrad)
- Schneider Electric (Elektrik/Elektronik/Bilişim-Fransa-Novi Sad)
- Microsoft Development Center (Bilişim-ABD-Belgrad)
- Johnson Electric (Elektrik/Elektronik-Hong Kong-Niş)
- Gorenje (Makine (beyaz eşya)-Çin-Valjevo)
- Tarkett (İnşaat Malzemesi (yer kaplaması)-Fransa-Bačka Palanka)
- Leoni (Makine (kablo)-Almanya-Prokuplje)
- Marbo Product-PepsiCo (Gıda-ABD-Belgrad)
- Nestle (Gıda-İsviçre-Belgrad)
- Brose (Otomotiv/Mekatronik Sistemleri-Almanya-Belgrad)
- Minth (Otomotiv-Çin-Loznica)
- Toyo Tires (Otomotiv-Japonya-İndija)
- MTU Aero Engines (Motor-Almanya- Nova Pazova)
- Barry Callebaut (Çikolata-İsveç-Novi Sad)
- BMTS Technology (Teknoloji-Almanya-Novi Sad)
- IMI (Teknoloji-Hollanda-Niş)
- Lear Corporation (Otomotiv-ABD-Novi Sad)

D. YATIRIMCILAR İÇİN YARARLI BİLGİLER

1. Faydalı Linkler

Sırbistan Hükümeti

<https://www.srbija.gov.rs/>

Dışişleri Bakanlığı

<http://www.mfa.gov.rs/en/>

İçişleri Bakanlığı

www.mup.gov.rs

İç ve Dış Ticaret Bakanlığı

<https://must.gov.rs/>

Turizm ve Gençlik Bakanlığı

<https://mto.gov.rs/>

İnşaat, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

<http://www.mgsi.gov.rs/en>

Maliye Bakanlığı

<https://www.mfin.gov.rs/en>

Ekonomi Bakanlığı

<https://privreda.gov.rs/lat>

Tarım, Ormanlık ve Su Yönetimi Bakanlığı

<http://www.minpolj.gov.rs/>

Madencilik ve Enerji Bakanlığı

<https://mre.gov.rs/#>

Savunma Bakanlığı

<https://www.mod.gov.rs/eng>

Sağlık Bakanlığı

www.zdravlje.gov.rs

Çalışma, İstihdam, Emeklilik ve Sosyal İşler Bakanlığı

www.minrzs.gov.rs

Maliye Bakanlığı Vergi İdaresi

<https://www.purs.gov.rs/>

Maliye Bakanlığı Gümrük İdaresi

<https://www.carina.rs/en.html>

Maliye Bakanlığı Serbest Bölgeler İdaresi

<https://www.usz.gov.rs/>

Sırbistan Merkez Bankası

<https://nbs.rs/en/index/>

Sırbistan Ticaret ve Sanayi Odası (PKS)

<https://en.pks.rs/> (Sırbistan’da bulunan Belgrad Ticaret ve Sanayi Odası ile diğer 16 bölgesel Ticaret ve Sanayi Odaları, PKS çatısı altında bulunmaktadır. İletişim bilgileri PKS web sayfasında yer almaktadır.)

Voyvodina Ticaret ve Sanayi Odası (PKV)

<https://www.pkv.rs/en/welcome/> (Voyvodina özerk bölgedir, bu sebeple ayrı bir Ticaret ve Sanayi Odası bulunmaktadır.)

Sırbistan Kalkınma Ajansı (RAS)

<http://ras.gov.rs/en>

Voyvodina Kalkınma Ajansı (RAV)

<https://rav.org.rs/>

Sırbistan İş Kayıt Ajansı (APR)

<https://www.apr.gov.rs/home.1435.html>

Sırbistan Kamu Alımları Portalı

<https://jnportal.ujn.gov.rs/DashboardFrm.aspx>

Sırbistan İstatistik Ofisi

<https://www.stat.gov.rs/en-US/>

Ulusal İstihdam Servisi

<https://www.nsz.gov.rs/>

Belgrad Fuarçılık

<http://sajam.rs/en/>

Novi Sad Fuarçılık

<https://www.sajam.net/en/>

T.C. Belgrad Büyükelçiliği

<https://belgrade-emb.mfa.gov.tr/Mission>

2. Hukuki ve Mali Danışmanlık Şirket ve Bürolarına İlişkin Bilgiler

Sırbistan’da faaliyet gösteren hukuki ve mali danışmanlık, muhasebe ve gümrükleme şirketlerine ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır. Söz konusu tablolarda yer alan firmalarla ilgili olumsuz bir durum yaşanması halinde Belgrad Ticaret Müşavirliğine bilgi verilmesi gerekmektedir.

Tablo 7. Hukuki Danışmanlık Büroları

Firma Unvanı	Adres	Telefon*	E-Posta Adresi	Web Adresi
Atanaskovic Bozovic Law Office	Zmaj jovina 3. III sparat, 11000 Beograd, Srbija	(38111) 262-8672	office@atanaskovic-bozovic.com	http://www.atanaskovic-bozovic.com/
Bojovic Draskovic Popovic & Partners	Francuska 27 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 785-0336	office@bd2p.com	https://www.bd2p.com/en
CMS Law Serbia	Krunska 73 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 320-8900	belgrade@cms-rrh.com	https://cms.law/en/srb/
Gurcan Partners Hukuk Bürosu (Türkçe bilmektedir)	30 Kneza Mihaila Blvd 5th Floor, 11000 Belgrade, Serbia	(3630) 369-8137	info@gurcanpartners.com	https://gurcanpartners.com/tr/
K&F Lawyers	Knez Mihailova 17, 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 34-5152	office@kfadvokati.com	www.kfadvokati.com
Karanovic Partners	Resavska 23 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 309-4200	serbia@karanovicpartners.com	https://www.karanovicpartners.com/
Kinstellar (Maric & Mujezinovic)	Danube Business Center Bulevar Mihaila Pupina 10L, 9th Floor 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 321-0202	selma.mujezinovic@zakmmlaw.rs	http://www.zakmmlaw.rs/about-us
Kovačević & Kolečan Partners	Bulevar Mihajla Pupina 16 V, Novi Beograd, Srbija	(38111) 655-0665	office@kovacevickolesan.com	www.kovacevickolesan.com
Marković Vukotić Jovković Joint Law Office	Vlajkovićeve 12, 11 000 Beograd, Serbia	(38111) 324-0599	office@mvj.rs	www.mvj.rs
Milošević Law Office	24 Prote Mateje 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 344-0532	lawoffice@lawmilos.rs	http://www.lawmilos.rs/
NCR Lawyers	Cara Dusana 36-40,	(38167) 704-	office@ncrlawyers.com	https://ncrlawyers.com/

	Belgrade, Serbia	9551		
NKO Partners	Njegoseva 11 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 715- 0500	info@nko-law.com	http://www.nko-law.com/
Prica & Partners	Kosancevic venac 20, 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 3031-885	mprica@pricapartners.com	www.pricapartners.com
Saša S. Mutić (Türkçe bilmektedir)	Sime Igumanova 45 11000 Belgrade, Serbia	-	sasamutic@hotmail.com	
Šimšić Law Office	Braće Ribnikara 2, Novi Sad, Serbia	(38160) 097- 9770	aleksandra.simsic@law-office.in.rs	http://law-office.in.rs/
SOG / Samardžić, Oreški & Grbović	Kapetan Mišina 15, 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 328- 2667	office@sog.rs	https://sog.rs/
Spasic & Partners	Gospodar Jovanova 73 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 263- 3872	office@spasicpartners.com	http://www.spasicpartners.com/index.php
Stanković & Partners	Obrenovićeve str. 36/4 18000 Niš, Serbia	(38118) 415- 0222	nebojsa@nebojsa.com	https://nebojsa.com/
Tasić & Partners	Knez Mihailova 11- 15 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 630- 2233	office@tasiclaw.com	www.tasiclaw.com
TSG (Tomić Sindjelić Groza) Law Office	Carice Milice 3 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 328- 5227	office@tsg.rs	https://tsg.rs/en/
VASIN Law Office	Generala Save Grujica 1 11040 Belgrade, Serbia	(38111) 405- 9748	office@vasinlawoffice.com	https://vasinlawoffice.com/english.html
Zavišin Semiz & Partneri	Simina 18 11000 Belgrade, Serbia	(38111) 785- 0542	office@zsp-legal.com	http://zsp-legal.com/

*Telefon numaraları başına + ya da 00 eklenerek aranmalıdır.

Tablo 8. Mali Danışmanlık/Muhasebe/Gümrük Şirket ve Büroları

Firma Unvanı	Telefon*	E-Posta Adresi	Web Adresi	Açıklama
Bolden d.o.o.	(38164) 262-4179	bojana@bolden.rs	https://www.bolden.rs/	Muhasebeci ve Vergi Danışmanı
DIL Group	(38111) 322-3014	office@dil.rs	https://dil.rs/	Mali Danışmanlık/ Ekspertiz
Europegasus - Taylan Özer	(38169) 516-2910	info@europegasus.com taylan@europegasus.com	http://www.europegasus.com/anasayfa.html	Gümrük
Fersped - Caslav Cvetkovic	(38163) 374-539	caslav.cvetkovic@fersped.co.rs	www.fersped.co.rs	Gümrük
Gurcan Consultancy Serbia Office	(3630) 369-8137	tax@gurcanpartners.com	https://gurcanpartners.com/tr/	Muhasebeci ve Vergi Danışmanı
ITBO d.o.o.	(38111) 359-3941	office@itbo.rs	https://itbo.rs/en/index.php	Mali Danışmanlık
Lazarevic Consulting d.o.o. Belgrade	(38163) 559-092	office@konsalting.biz	http://www.konsalting.biz/	Muhasebeci ve Vergi Danışmanı
Ljubisa Ciric	(38162) 295-967	ciric.ljubisa@gmail.com	-	Muhasebeci ve Gümrükçü

T.C. Belgrad Büyükelçiliği
Ticaret Müşavirliği

Milsped d.o.o.	(38162) 889-5514 (38160) 889-5955	maja.simic@milsped.com milica.karoljev@milsped.com	https://milsped.com/sr/local-information/serbia/	Gümrük
New Logistic Company NLC d.o.o.	(3816) 008-12169	nikolic.jasna@nlc.rs office@nlc.rs	www.nlc.rs	Gümrük
Pan Revizija Plus d.o.o.	(38121) 474-6300	office@panrevizija.co.rs	http://panrevizija.co.rs/en/uslug/	Muhasebeci (Novi Sad şehrinde)
Prexim d.o.o.	(38111) 316-948 (38164) 407-0686	milos.s@prexim.rs	-	Muhasebeci ve Vergi Danışmanı
Stara Fanija d.o.o.	(38111) 203-0050	fanija1959@mts.rs	http://www.starafanija.com/index_en.html	Muhasebeci
Transfera d.o.o.	(38165) 999-9042	vladimir.radovic@transfera.com	https://transfera.com/	Gümrük
Tri S Zdravković Slavoljub PR	(3816) 337-9841	agencijatrisbg@gmail.com	-	Muhasebeci ve Vergi Danışmanı

*Telefon numaraları başına + ya da 00 eklenerek aranmalıdır.